

СРЕДЊИ БАНАТ У ВЕЛИКОМ РАТУ

НОВЕМБАР, 2014.

Издавач
Народни музеј Зрењанин

За издавача
Видак Вуковић

Аутор изложбе и каталога
Владислава Игњатов

Рецензент каталога
др Милан Мицић

Стручни консултант
Миодраг Цветић

Лектор
Бојана Видовић

Превод резимеа на енглески језик
Бојана Видовић

Фотографије споменика и корица
Душан Маринковић

Графички дизајн и техничка припрема каталога и изложбе
Душан Маринковић

Сарадник на дизајну поставке
Даница Медведев

Конзервација и рестаурација
Татјана Петровић

Штампа
Градска народна библиотека „Жарко Зрењанин”

Тираж
500

Владислава Игњатов

СРЕДЊИ БАНАТ У ВЕЛИКОМ РАТУ

СТО ГОДИНА ОД ИЗБИЈАЊА ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА

НОВЕМБАР, 2014.

*„Мој рад на тој конференцији боље је познат
Американцима него Југословенима.“*

(о свом раду на Мировној конференцији у Паризу)

Михајло Пупин,

научник светског реномеа, почасни конзул Србије у САД; вишеструко помагао борбу српског народа у „Великом рату“

Велики рат (1914–1918)

Први светски рат, од савременика назван „Велики рат”, трајао је од 1914. до 1918. године. Био је то један од највећих, најмасовнијих и најкрвавијих ратова у историји људског рода. Вођен је између држава сврстаних у два политичка и војна блока. Један је био Антанта – чију окосницу су чиниле Руско царство, Краљевина Велика Британија и Република Француска. Када су априла 1917. Сједињене Америчке Државе ушле у рат на страни Антанте, и оне су доспеле у водеће државе у том блоку. Други блок су предводиле Централне силе – Немачко царство и Хабзбуршка или Аустроугарска царевина. Ратна дејства су се одвијала на неколико фронтова: Источном, Западном, Италијанском, Балканском (Јужном) и Блискоисточном. Ратовало се на копну, на морима и океанима, као и у ваздуху.

Рат је избио из више разлога, а најважнији је сукоб економских интереса земаља из супротстављених војнополитичких савеза. Њему су претходиле кризе које су крајем 19. и почетком 20. века захватиле Европу, а чије корене треба тражити у развоју економског империјализма и колонијалној експанзији. Трка у наоружању, тежња за новом колонијалном поделом света, реваншистичке тежње и сукоби државних и националних циљева држава из супротстављених војнополитичких блокова довели су до сукоба светских размера. Слабљење аустроугарског утицаја на Балкану и јачање панславенског покрета, који је подржавала Русија, довело је до буђења националне свести, која се јавила у време опадања моћи Османског царства. Сматрало се и да су узроци рата били милитаризам и превелика моћ аристократије и војне елите у земљама као што су Немачка, Русија и Аустроугарска.

Балкан је имао изузетан геостратешки положај. Пут према истоку, Блиском и Средњем, водио је преко овог полуострва. Србија је држала најважнији комуникациони правац, Моравско-вардарску долину, најкраћи и најекономичнији пут између Истока и Запада.¹ Велики проблем представљала је промена српске политике, после Мајског преврата, када је аустрофилску заменила русофилска политика. Осим тога, јавила се и југословенска идеја да се јужнословенски народи ослободе аустроугарске власти и прикључе матици, односно Краљевини Србији.

Један од циљева спољне политике великих сила у годинама пред рат био је и одржавање равнотеже снага. Стварањем тајних и јавних савеза та равнотежа је нарушена. То је између осталог резултирало избијањем светског рата.

Ратним збивањима било је погођено око 70 000 000 људи, од којих су 37 000 000 били војне и цивилне жртве. Међу њима је било 15 000 000 мртвих и 22 000 000 рањених.

Дана 11. новембра 1918. године закључено је примирје између Антанте и Немачке. Сматра се да је тиме окончан Први светски рат. Главни и основни мировни споразум потписан је у Версају, 28. јуна 1919. године. Рат је умногоме променио мапу Европе. Распала су се четири царства: Немачко, Аустроугарско, Отоманско и Руско, а са „историјске позорнице” нестале су четири династије: Хоенцолерни, Хабзбурзи, Романови и Отомани. Створено је и девет нових независних држава. Рат је имао и дубоке економске последице. Све зарађене државе претрпеле су огромна разарања, а у последњим месецима рата јавила се велика епидемија „шпанске грознице”, која је однела животе милиона људи.

„Велики рат” је био први велики ратни сукоб 20. века, чије ће последице убрзо довести до новог сукоба светских размера.

¹ Немачка је у сарадњи са Турском започела изградњу Багдадске железнице, пруге према истоку, која је требало да иде преко Србије.

Србија у Великом рату

Повод за рат био је атентат на аустроугарског престолонаследника Франца Фердинанда у Сарајеву, 28. јуна 1914. године, на Видовдан. Атентат је извршио Гаврило Принцип, члан организације „Млада Босна”. У њој је највише било Срба, али било је и Муслимана и Хрвата. Све њих зближавао је један племенити циљ – ослобођење БиХ од аустроугарске власти. Месец дана након атентата Аустроугарска монархија објавила је рат Краљевини Србији. Тако је Србија, убрзо после балканских ратова, била принуђена да води још један рат, сада са још моћнијим противником.

Након објаве рата, аустроугарске армије напале су Србију и претрпеле тешке поразе у Церској и Колубарској бици. Прва је вођена од 15. до 24. августа, а друга од 16. новембра до 12. децембра 1914. године. До краја 1914. године, непријатељски војници протерани су из Србије.

Током ратних операција 1914, аустроугарске трупе су починиле страховита зверства над хиљадама припадника цивилног становништва Србије. Највише је страдала нејач – старци, жене и деца, чак и новорођенчад. У својим походима на Србију, који су са прекидима трајали шест месеци, прве ратне године аустроугарски војници убили су 3 500–4 000 цивила. Највише их је страдало у Мачви, Јадру и Поцерини. О томе постоје аутентична сведочанства. У извештају српског Ратног Пресбиороа, 28. августа 1914, о зверствима и злочинима аустроугарске војске у Србији пише: „На Ивер планини 4 сељака везали, очи им ископали и марамама повезали. У највећим мукама они су дочекали нашу војску. Из Јаребице 4 девојке најлепше у селу, привезали за пласт сена па запалили. У јаребичкој цркви, која је споља сва изрешетана куршумима, Аустријанци су ручали за часном трпезом и увели коње да опогане амвон. Иконе су проболи бајонетом. Бунаре око цркве затровали.” Познати светски криминолог, др Арчибалд Рајс у својој књизи „Како су Аустро-Мађари ратовали у Србији”, која је објављена у Одеси, 1916. године, записао је: „Жртве пушкаране, убијане, заклане ножем, силоване па убијане, затрпане камењем, обешене, премлаћене кундацима или батинама, распорене ножем, живе спаљене, жртве које су имале одсечене или истргнуте ноге или руке, одсечене уши или ноге, извађене очи, одсечене сисе, кожу исечену на каише или месо одвојено, напослетку једно женско дете бачено свињама.” Такође и познати француски књижевник и новинар Анри Барби сведочи о аустроугарским злочинима: „Принуђен сам да жигошем страховита варварства аустроугарских трупа. Да нисам својим очима гледао њихова недела и да нисам фотографисао њихове жртве, не бих веровао у злочине... За сада су њихови рањеници смештени заједно са Србима по српским болницама, негују их исто као и Србе.”

Зверства и злочини аустроугарских, немачких, а посебно бугарских окупатора над становништвом Србије настављени су током целог рата од 1914. до 1918. године. Тако је у току и после Топличког устанка² 1917. године, убијена половина од 5–6000 устаника. Према неким проценама убијено је и

² Био је то српски устанак против бугарске и аустроугарске окупације. Трајао је од 21. фебруара до 25. марта 1917. Непосредан повод устанка била је мобилизација коју су бугарске власти хтеле да изврше на територији Топлице, Јабланице и Пусте Реке. То је био једини устанак у некој окупираној држави током целог Првог светског рата.

око 20 000, а према другим чак 30 000 цивила. Међу њима је највише било деце, жена и стараца.

Поред тога, на десетине хиљада мушкараца, жена и деце одведено је и интернирано у логоре широм Аустроугарске, од којих су многи, највише деца, умрли од исцрпљености и глади. Одрасле, такође исцрпљене и гладне, тукли су, мучили и убијали. Тако се према Србима, цивилима, интернираним у логорима, као и надзаробљеним српским војницима, поступало током целог рата, од 1914. до 1918. године. Још горе су се понашале бугарска војска и њена власт у Србији као и у самој Бугарској, у логорима у којима је било заробљених српских војника, али и цивила.

Поред ратних операција и злочина аустроугарске војске од јесени 1914. до пролећа 1915, Србију су погодиле још две велике несреће. Прва је била епидемија неколико болести, нарочито „пегавог тифуса”, од којих је оболело од 400 до 500 000 људи. Друга несрећа је била велика глад. Од ових недаћа умирали су војници и ратни заробљеници, као и цивилно становништво Србије. Болест и глад узели су животе око 100 000 људи, од којих су 30–35 000 били српски војници. Услед такве катастрофе у наведеном периоду Србија је била „земља смрти”. Поменуте несреће скоро сасвим су савладане током пролећа 1915. године. То се десило захваљујући погодним временски приликама и великој хуманитарној помоћи коју су слале савезничке земље: Русија, Француска, Велика Британија, Канада, Јапан. То су чиниле и неутралне земље, Швајцарска, Холандија, Данска, Грчка и САД.³ Помоћ је стизала и од исељеника, у већини Срба из Северне и Јужне Америке, Чилеа, Аргентине, али и Аустралије и Новог Зеланда. Србија је помоћ добила због дота-

дашње борбе и величанствених победа које су задивиле свет.

У јесен 1915, измучену и исцрпљену Србију напале су Немачка, Аустроугарска и Бугарска. Њихове армије су бројале око 800 000 добро наоружаних и опремљених војника. Србију је бранило око 400 000 бораца, а међу њима било је и жена и деце. До краја новембра, српска војска пружала је снажан отпор, али је имала велике људске губитке, и била је приморана да се повлачи. Стигавши на Косово бројала је око 300 000 људи. Од краја новембра до почетка јануара 1916, она се преко Црне Горе и Албаније⁴ повлачила ка Јадранском мору. Са војском, која се у односу на октобар 1915. скоро преполовила, повлачио се краљ Петар I, његов син регент Александар, српска влада и дипло-

Повлачење преко Албаније

³ Грчка и САД су ушле у рат 1917. године.

⁴ Преко Албаније се повлачило око 50 000, а преко Црне Горе око 90 000 војника и официра.

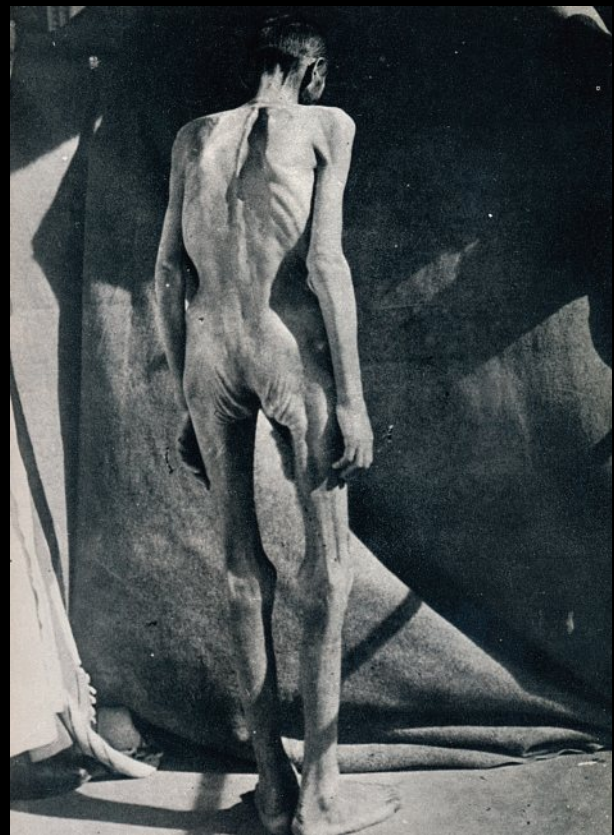
матски кор. Такође, уз војску је ишао и велики збег, у којем је поред одраслих било и деце. Повлачење по јакој зими није преживело на десетине хиљада војника и цивила, нарочито кроз Албанију. Било је војника и цивила који су изгинули или су убијени од стране тамошњег становништва. Тако су многи остали заувек у албанским беспућима. Била је то „Српска голгота”.

После повлачења српске војске, Србија је окупирана. Као и у ратним операцијама 1914. и 1915. тако и под окупацијом, од 1916. до 1918, непријатељ је вршио страшне злочине над цивилним становништвом. Често су они били масовних размера.

Почетком 1916, део српске војске и народног збегу успео је да дође до Јадранског мора. Највећи број преживелих војника, официра и цивила, од краја јануара до средине фебруара 1916, бродовима су превожени на грчко острво Крф, које су Срби назвали „острво спаса”. Како би се опоравили, многи болесници пребачени су и лечени у савезничким болницама у Тунису, највише у град Бизерту, Алжир, Француску, али и на острво Корзику, које је такође било део Француске. На Крфу се нашло око 140 000 људи, већином припадника српске војске. На том острву није био крај њихове трагедије. Умирало се од глади, повратка ранијих болести, старих рана и исцрпљености. Преминули су најпре сахрањивани на „острву смрти” – Видо. Међутим, велики број њих вечно почива у „плавој гробници” Јонског мора.

Српска војска се на Крфу брзо опоравила. Већ марта 1916, почео је одлазак првих мањих српских јединица са Крфа на Солунски или Јужни фронт. Највећи део српске војске на овај фронт пребачен је током априла и маја 1916. године, тако да је већ јула месеца на том бојишту било око 150 000 војника и официра. На њему

је српска војска, реорганизована и наоружана савезничким оружјем, ступила у крваве и тешке борбе против непријатеља. Од 12. септембра до 10. новембра 1916, српска војска остварила је величанствене победе код Горничева, на Кајмакчалану и Црној Реци. Током и након тих борби успела је да ослободи део Краљевине Србије, односно један део Македоније који је био у саставу српске државе, са градом Битољем, који је ослобођен 19. новембра. Након овог успеха, савезници нису дозвољавали даљу борбу јер нису желели да жртвују своје војнике. Овом одлуком зауставили су силан налет српске војске и тиме га претворили у ограничену војну операцију. Савезници су сматрали да се „Велики рат” неће решити на Солунском фронту. Ипак, офанзива савезничких снага на том фронту, на коме су ударну снагу чиниле српске армије, и

Лекарски преглед по доласку на Крф

његов пробој, веома су допринели слому Централних сила и њихових савезница. И то не само на том фронту него и уопште.

Током 1916, 1917. и до јесени 1918. године, док није дошло до расплета на Солунском фронту, на њему су вођене тешке фронтовске, најчешће рововске борбе. У зору 15. септембара 1918, после преходне снажне артиљеријске припреме, почео је незадрживи јуриш српске војске, којим је означен пробој Солунског фронта. Са српском војском садејствовале су трупе савезника. Српска пешадија чинила је ударну снагу савезничке офанзиве. За неколико дана, бугарска и немачка војска доживеле су потпуни слом и пораз и кренуле су у повлачење. На вести о налету српске војске, у појединим крајевима Србије долази до наоружаних напада тамошњих бораца на непријатеља. Српска војска и савезници ослобађају Ниш 11. октобра, а 1. новембра 1918. године излазе на Саву и Дунав и ослобађају Београд.

Дефиле победе српске војске у Београду, новембар 1918. год.

Српски народ је за време „Великог рата” тешко страдао у свим крајевима у којима је живео. Најтежа ситуација била је у Краљевини Србији. Она је од својих 4 милиона становника изгубила близу 1 300 000, односно око 1/3 укупног броја житеља Србије. Изгинуло је и умрло чак 60% њене укупне мушке популације. Сразмерно броју својих становника ниједна од зараћених земаља није имала такав људски губитак.

Након Првог светског рата, створена је нова држава. Регент Александар је, 1. децембра 1918, у име краља Петра I, свечано прогласио стварање Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца.

Идеја о уједињењу Јужних Словена појавила се раније, али је избијањем „Великог рата” убрзано њено остваривање. Народна скупштина је у Нишу, 7. децембра 1914, донела тзв. Нишку декларацију, документ у којем је прокламован један од ратних циљева Србије. Званична политика је уместо српског националног уједињења поставила као свој најважнији циљ уједињење у заједничку државу свих јужнословенских народа. Након тога, у Паризу је 1915. године конституисан Југословенски одбор, који је иступао као заштитник националних и политичких интереса југословенских народа у саставу Аустроугарске монархије. Јула 1917, на Крфу је постигнут споразум између српске владе и Југословенског одбора о уједињењу Краљевине Србије и јужнословенских земаља под аустроугарском влашћу. Крфска декларација постала је темељ југословенског уједињења, које је и реализовано након рата.

Средњи Банат у Великом рату

После атентата у Сарајеву, у крајевима Аустроугарске у којима су живели Срби, дошло је до провале силовите мржње. Она је била подстицана и организована од аустроугарских војних и полицијских органа. То се дешавало и у Војводини, (целом и средњем Банату⁵) као и у Великом Бечкереку. Формални ослонац за терор над банатским Србима, као и у другим деловима Аустроугарске, био је Закон о изузетним мерама у случају рата. Тај закон, поред општих разлога због којих су терорисани

Драгутин Мојић,
свештеник из Великог
Бечкерека; интерниран у
Капошвар у Угарској

Војин Жупански,
учитељ из Меленаца;
умро у догору у Чорни,
у Угарској, 1915. год.

⁵ Данашњем Средњобанатском округу.

Срби и у другим крајевима Хабзбуршке империје, у Банату се примењивао и због једног посебног разлога. Аустроугарске власти су сумњале и страховале да банатски Срби спремају устанак ради отцепљења. У свом страху и мржњи, тадашњи велики жупан Торонталске жупаније предлагао је депортацију српског народа из западних делова Баната. Септембра 1914. и из Владе Угарске је стигао подстицај како се треба односити према српском живљу у Банату. На основу њега владини комесари су требали да буду строги, а неки властима сумњиви Срби могли су бити и ликвидирани.

Законом о изузетним мерама у случају рата уведено је ванредно стање у два банатска жупанија: Тамишкој и Торонталској.⁶ У Торонталској жупанији седиште власти био је Велики Бечкерек. Ванредно стање је омогућавало хапшење сваког Србина за којег се сумњало да је био члан Сокола, припадник или повереник Народне одбране, као и члан Српског културног друштва. На основу поменутог закона и ванредног стања, уведени су владини комесари и преки судови. Под њиховом надлежношћу скоро искључиво били су Срби. Пред преке судове првенствено су извођени ухапшени виђенији српски национални радници, а пре свих истакнуте политичке вође и прваци разних професија: адвокати, лекари, учитељи, свештеници. Хапшени су и поједини крупнији земљишни поседници, али и угледни сеоски домаћини. Многи од ухапшених оптужени су и осуђени због наводне велеиздаје.

На дан кад је извршен атентат у Сарајеву, ухапшен је истакнути грађанин Великог Бечкерека др Емил Гаврила. Интерниран је већ 1914. године, заједно са супругом Олгом, а у интернацији су остали све до краја 1918. године. Такође, истог дана, у Загребу је ухапшен и Великобечкеречанин Ђорђе Рашић Раша.

Прво групно хапшење Срба у средњем Банату изведено је 26. јула 1914. године. У тој групи ухапшених нашли су се др Славко Жупански, др Миша Матић, др Иван Мирков, др Марко Недељковић, Пера Стајић, Паја Ристић, Сава Клее, Иван Комлушки, Душан Икић, Живојин Терзин, Ђока Мијучин, Светозар Мирч, Драгутин Мојић, Војин Жупански, Иван Богојевић, Живко Ж. Терзин, Чедомир Бојић, Станислав Обренски (Обремски) и његова супруга Албина.⁷

После напада Аустроугарске монархије на Краљевину Србију, 29. јула 1914, десило се и друго групно хапшење.

Када су ухапшени Срби спровођени на суђење и након тога, када су осуђене потерали у интернацију и логоре, они су вербално и физички нападани. То су чинили припадници несрпских националности: немачке, румунске и мађарске. Ипак, било је Мађара који су бранили Србе. У ствари, они су настојали

⁶ У једној и другој жупанији налазили су се делови данашњег Средњобанатског округа.

⁷ Обоје су били познати панслависти. Такође су осумњичени и као српски националисти.

да се у ратним условима очува правни поредак. Међу таквима у Торонталској жупанији било је и функционера државне власти, правника, судија и адвоката. Од државних функционера истицао се др Агоштон Јанко, вршилац дужности великог жупана Торонталске жупаније. Такође, то важи и за још једног функционера власти у овој жупанији, Ференца Хертелендија, среског начелника у Пардању⁸. Од судија се у Великом Бечкерек у издвојио др Еде Алфелди, председник Окружног суда. Адвокат мађарске националности и истакнути политичар који је на суду бранио Србе био је др Имре Варади. Од мађарских политичких активиста из Баната који су покушали да заштите Србе, истицао се радикал Ласло Гребер, који је свој протест због терора над Србима упутио Влади Угарске. Мађари који су покушавали да заштите и који су штитили Србе имали су непријатности из саме Владе Угарске.

Већ прва два таласа хапшења 1914. погодила су доста истакнутих Срба у овом делу Баната и у Великом Бечкерек у. Крајем лета и почетком јесени 1916. године, опет је било групних хапшења виђенијих Срба. Поред групних, током периода од 1914. до 1916, било је и појединачних хапшења.

Суд у Сегедину донео је пресуду, 3. октобра 1915, српским националним борцима, међу којима су били и ухапшени 26. јула 1914. Поред њих, истог дана пресуда је изречена и Евгенију Купусаревићу, Николи Сувајдину (Сувајдић), Милошу Стефановићу, Михајлу Војиновићу (Миши Веиновићу), др Светиславу Степановом, Светозару Теодоровићу, Душану Ракићу, Лазару Ракићу, Емилу Николићу, Радовану Ђурчину, др Каменку Пиперском, Данијелу Поповићу, Душану Цвејановом, Мити Појаловом,

Јефти Вуковом, Ђорђу Ђоки Бранковану, Јовану Јоци Константиновићу и Светозару Станковом. Већина изведених на суд оптужени су да су чланови Сокола, Народне одбране и Српског певачког друштва у Великом Бечкерек у, као и да су били у вези са Васом Стајићем (челним човеком Народне одбране у Војводини). Такође, оптужени су да су бунили српско становништво против Мађара, а војне обвезнике на отказивање војне послушности. Евгеније Купусаревић, Јоца Константиновић, Станислав Обремски (Обренски) и његова супруга Албина оптужени су чак и за шпијунажу.

После судских пресуда многи осуђени Срби из средњег Баната и Великог Бечкерек интернирани су у логоре, углавном на територији угарског дела Хабзбуршке монархије, у низу места у „ужој” Угарској. Познато је да су неки Срби из Великог Бечкерек интернирани у угарска места: Сегедин, Арад, Кишкунхалаш, Чорну, Капушвар, Тату, Кечкемет и Сомбатхељ. Било је и Срба из Великог Бечкерек који су тамновали у месту Илова, у Словачкој, као делу угарске половине Хабзбуршке монархије.

Логори у којима су били интернирани Срби, по суровом терору који је спровођен над њима, били су претече концентрационих логора из Другог светског рата. Терор је био обележен разним врстама злостављања, тешким условима живота, изгладњивањем логораша и болестима. Због тога је у једном од најозлоглашенијих логора у Араду, умрло 4 000 особа.

Неки интернирани Срби из Великог Бечкерек, средњег и целог Баната, као и њихови сународници из Србије и других крајева Аустроугарске, били су проглашени за таоце и изложени опасности да буду стрељани. Ниједна

⁸ Данас Међа.

друга зарађена држава није своје становнике узимала за таоце. Међу њима је било и оних који су убијани у својим местима, такорећи на кућном прагу, без суда и пресуде.

Према до сада познатим подацима, у интернацији током „Великог рата” из низа места у средњем Банату, највише из Великог Бечкерека, нашле су се следеће личности: др Емил Гаврила и његова супруга Олга, др Славко Жупански, Војин Жупански, брачни пар Станислав и Албина Обренски (Обремски)⁹, Ђорђе Рашић Раша, др Миша Матић, Драгутин Мојић, Иван Богојевић, Живојин Терзин, Живко Ж. Терзин, др Паја Мандровић, др Марко Недељковић, др Светислав Степанов, Ђуро Љиљак, др Иван Мирков, др Светозар Мирч, Евгеније Купусаревић, Паја Ристић, Чедомир Бајић, Пера Стајић, Ђорђе Страјнић, Никола Сувајцић (Сувајцин), Душан Икић, Паја Поповић, Каменко Пиперски, др Жарко Миладиновић, Светислав Јовановић, Светислав Поповић, Александар Станојев, Душан Чонић, Емил Петровић, Јоца Томић, Јован Станковић, Светислав Ђорђевић, Милан Попић, Марко Радосављевић, Л. Јефтић, Ђорђе Бота, Тихомир Константиновић, Радоја Теофановић, Лаза Лазић, Нова Главаш, Стева Ковачев, Душан Давидовић, Ђорђе Тацић, Светозар Богијчевић, Ђорђе Мелић, Изидор Гринберг, Стеван Алилековић, Јелена Марков, Александар Кизиловић, Мата Косовац, Милорад Пантелић. Привремено су у затвору били: Павле Фогараш, Душан Иниш, Тоша Петков, Младен Максимов, Витомир Максимчев и Миша Стефановић, сви из Перлеза. Било је и оних који су током рата били на списку неповерљивих особа. Таквих је било у Арадцу, Старој Бчки, Меленцима, Ботошу, Бегејском Св. Ђурђу¹⁰, а највише у Елемиру, Перлезу и Орловату. Били су то: Сте-

ван Лакатош, Младен Јанков, Велемир Јанков, Обрад Јанков, Душан Петканић, Милан Петров, Паја Радишић, Богдан Поповић, Сава Стајић, Исидор Купусаревић, Драгомир Сиротановић, Стеван Ђуришић, Тима Паскулов, Младен Гроздић, Милан Ђуђевић, Јован Николић, Макса Варга, Аркадије Арсенов, Коста Поповић, Коста Ракић, Стојан Стакић, др Павле Грчић, Јаша Тарајић, Душан Божли, Александар Бар, Миливоје Дамјанов, Жива Станић, Младен Ђоков, Игњатов Милан, Тоша Бечејац, Љубомир Бечејац, Љуба Вујић, Милан Васиљев, Јаков Радоњчић, Жива Константинов, Жива Станков, Жива Ружић, Светислав Соколов, Рада Мурселић, Миливоје Дамјанов, Стеван Субић, Ђока Радосављевић, Ђорђе Рошу, Јован Лаједић, Миливоје Докин, Жарко Марјанов, Н. Пауновић, Леонтије Радонић, Пера Палањачки, Влада Рељин, Јован Павловић, Војин Лакатош, Рада Шијаков.

Током 1914–1916, поред хапшења и суђења, у Великом Бечкереку и средњем Банату према Србима су спровођене и друге мере репресије. Владици комесари су организацијама српских партија забранили сваку политичку активност. Њихова вођства су присиљена да их „својевољно” распусте. Аустроугарске власти насрћу и на српске цркве, газећи остатак њене, а тиме и још нешто мало преостале српске народне аутономије. Отимају српске црквене и манастирске земљишне и друге поседе. За црквене старешине постављају владине поверенике, забрањују српски језик у веронауци. У школама забрањују српски као наставни језик. Насрћу и на друге просветне и културне установе као и на читав низ српских друштвених организација и удружења. Забрањују излажење новинских листова и штампање књига, календара и других публикација на српском језику.

⁹ У интернацији добили своје пето дете, кћерку Јелисавету (она је била најмлађи интернирац).

¹⁰ Данас Жигиште.

Отимају и приватна имања и другу својину неких банатских Срба.

У периоду од јула 1914. па до јула 1915, у војску Хабзбуршке монархије из Торонталске жупаније¹¹ мобилисано је око 100 000 војних обвезника. Они су чинили 20% становништва те жупаније. Међу њима је највише било Срба, али и Мађара, Немаца, Румуна и Словака. Највећи број мобилисаних упућен је на Источни фронт, према Русији, а неколицина је послата и на фронт према Италији.¹²

Мобилизација и рат су довели до недостака радне снаге. Већ од јесени па до краја 1914, на пољопривредним домаћинствима Мађара и Немаца у Торонталској жупанији, радило је 6 369 ратних заробљеника. Међу њима је било заробљених војника српске и руске војске. Заробљеници Руси искоришћавани су као радна снага за радове у грађевинарству, као и за друге радове. Како је рат одмицао њихов број је растао. Током Првог светског рата у Великом Бечкереку постојао је војнички заробљенички логор, који се налазио у делу града који се зове „Шумица”. Постојао је већ од самог почетка рата. У њему су поред српских и руских заробљеника били и српски интернирци¹³. Због лоших услова у логору и тешких и исцрпљујућих радова, већина заробљеника умирала је од заразних болести, нарочито од „шпанске грознице”. Русе који су радили на сечи шуме на Тиси, 1918. године, захватила је епидемија „пегавог тифуса”. Болесници су у почетку смештани у болницу хонведске касарне у граду, али због опасности да се зараза прошири формирана је импровизирана болница, која је смештена у баракама код „Жабаљске скеле”. Било је и оних заробљеника Руса и Срба, као и Срба интернираца, који су били лечени у тадашњој Жупанијској болници. Неки су умрли током рата, а неки непосредно после њега. Сахрањени су на војничком одељењу Градског гробља¹⁴. Након Другог светског рата њихови посмртни остаци су пренешени на Граднуличко гробље. Данас се ту налази спомен-капела, подигнута 17.11.1991. године. Посмртни остаци многих умрлих заробљених Руса остали су вечно да почивају у Банату.

До јула 1915, у Великом Бечкереку и средњем Банату се није осећала забрињавајућа несташица радне снаге. Због тога није било већих привредних потешкоћа. У другој половини 1915. године, због нових таласа мобилизације, смањује се број сваковрсних радника. Услед тога појавиле су се тешкоће у индустрији и занатству. Ипак, највеће последице осетиле су се у пољопривреди, тако да долази и до првих несташица хране и појаве глади. Упркос томе, иако је привреда све више слабила, била је безобзирно подређена ратним циљевима Аустроугарске.

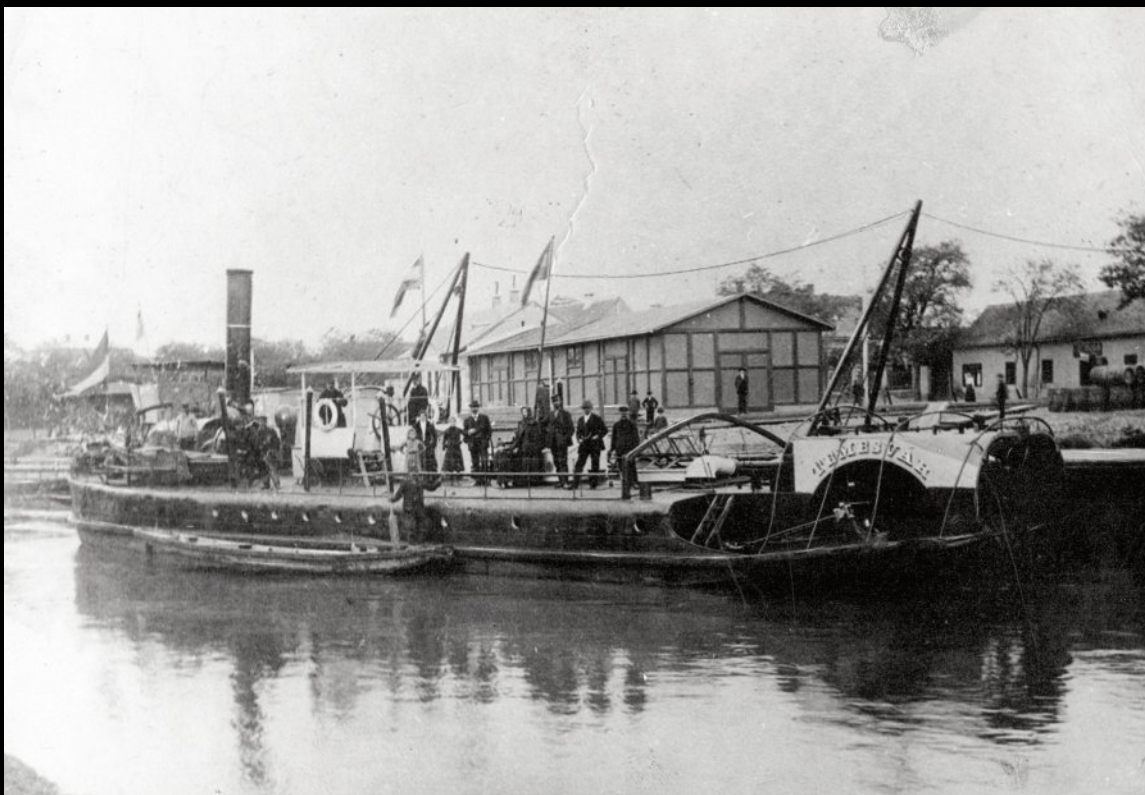
Током 1916–1918. године, Аустроугарска је све више исцрпљена ратом. Нарочито је то изражено при крају 1918. године. Зато су економске тешкоће постајале све веће и дубље. Тако је било и у Великом Бечкереку и средњем Банату. Поред тада већ великог недостатка радне снаге, појављује се и

¹¹ Обухватала данашњи средњи Банат, укључујући и Велики Бечкерек.

¹² Већина мобилисаних војника, упућених на оба фронта, учествовала је у непосредним ратним дејствима.

¹³ Било их је из свих крајева Србије, Црне Горе, Босне и Македоније.

¹⁴ На основу Протокола умрлих, на војничком гробљу је сахрањен 241 војник. Од овог броја 94 војника су били Срби, регрутовани у аустроугарској војсци. Руских заробљеника било је 81, српских 35, а 31 српски војник био је из састава редовне војске. Сви су сахрањени у заједничкој гробници.

Пристаниште у Великом Бечкереку

недостатак енергије, која је и те како била потребна за даље ратовање. Све више се осећа и недостатак хране, како за људе тако и за стоку. Из тог разлога, од фебруара до маја 1918, врши се реквизиција првенствено житарица и стоке. Реквизиционе мере, пре свих, биле су примењене над српским живљем. Уз то, овдашњи Срби су плаћали и разне глобе. Од почетка рата до почетка 1918, били су присиљени да уплате седам ратних зајмова држави. Што је рат више одмицао за цивилно становаштво се све више ограничавала потрошња житарица, меса и других пољопривредних и сточарских производа. Због тога долази до веће глади него у првим годинама рата. Да би се ситуација донекле ублажила, отворане су народне кухиње, које су биле снабдеване храном одузетом од црноберзијанаца. Упркос томе, проблем глади није решен. Услед неухрањености и слабљења отпорности организма људи, долази до појаве опасних болести. Средином 1918. године хара велика епидемија „шпанске грознице“. У намери да се смањи глад, а индиректно и епидемије болести, настојало се да пољопривреда сасвим не замре. Због тога су у неким местима Торонталске жупаније, као пољопривредни радници, чак била ангажована старија деца из Немачке. Све наведене ратне неприлике доводе до израженијег јачања антиратног расположења и ширења социјалних и политичких немира. Од јануара до јуна 1918. било је и штрајкова. У неким местима средњег Баната гладна сиротиња напада

Зграда Српске црквене општине у којој је формиран СНО у Великом Бечкереку

магацине са храном и трговинске радње у којима је било хране. Пљачку и сваковрсна разбојништва вршили су и аустроугарски и немачки војници који су стихијски бежали из војске или који су се организовано повлачили. У таквој хаотичној и опасној ситуацији, у јесен 1918, социјалдемократе у Темишвару и Великом Бечкереку организовали су политичке протесте. Њихови учесници су од аустроугарских власти тражили да се без одлагања склопи мир. При крају 1918. и први повратници из Октобарске револуције, као и сиротиња уопште, још више заоштравају економску, социјалну и политичку ситуацију. Једна од појава таквог стања били су и први покушаји отимања земље од велепоседника. Такође, долази и до првих појава њене на-силне деобе.

Услед ратних недаћа у које је све више то-нула, у Аустроугарској делимично по-пушта политички притисак на националне ма-њине. Од фебруара 1917. у Великом Бечкереку и средњем Банату слободније се употребљава српски језик и писмо у јавном животу. Током пролећа, делимично је дозвољена и српска штампа, углавном календари. Један од знакова и последица побољшавања политичких прилика био је и повратак Срба Банаћана из логора у којима су били интернирани. Међу њима је било и оних из Великог Бечкерек. Од јула 1917, зна-чајније попушта притисак и на српске поли-тичке партије, њихове челнике и активности. Ипак, нема масовнијих јавних скупова јер се још увек страхује од аустроугарских власти. Ни у прва два месеца 1918, њихов притисак није озбиљније попустио, све до марта 1918. када је потписан Брест–Литовски мир између Совјет-ске Русије и Централних сила. Услед тога, на те-риторијама Торонталске и Тамишке жупаније укида се ратно стање. Постепено, у све већем броју стижу банатски Срби, највише ратни за-робљеници из Русије. Такође, у овај део Баната и у Велики Бечкерек стижу и преостали Срби интернирци и логораши. Међу свим тим по-вратницима било је истакнутих националних првака и радника. Тиме се ствара могућност да се у рану јесен 1918. године српски народ у сред-њем Банату, а нарочито у Великом Бечкереку, политички успешно организује. Ово је било од животног интереса за овдашње Србе.

Најзначајнији корак у одлучивању о својој политичкој судбини на војвођанским и банатским просторима учинили су Срби у Ве-ликом Бечкереку, освајајући власт у свом граду. Тај успех је постигнут деловањем њиховог Српског народног одбора (СНО), који је осно-

ван 31. октобра 1918. године. Био је то први таквак орган српског народа на територији Војводине. Његова оружана формација, Српска народна гарда, формирана је 1. новембра 1918. године. Својом смелашћу, др Славко Жупански је за њу, од аустроугарске градске полиције, изнудио 100 пушака. Убрзо је Српска народна гарда у Великом Бечкереку нарасла на 400 бораца, пешака и нешто коњаника, а њена оружана моћ је ојачана набавком четири митраљеза. У гарди је било доста „логоша”¹⁵, чији се број повећао нарочито крајем 1918, када их је у самом граду било око 300. Међу њима је било оних који су већ имали оружје донето из војске. Бројна и оружјем ојачана Српска народна гарда заузела је три изузетно важне установе у граду. Најпре је заузета Пошта, 7. новембра, а затим и Аустроугарска банка и њена финансијска сред-

ства, 10. новембра. Два дана касније (12. новембра) заузета је и Железничка станица, као и целокупан железнички потенцијал у њој. Ова последња значајна тековина одбрањена је 14. новембра.

Освајање власти од стране Срба у Великом Бечкереку има изузетан значај јер се десило пре доласка српске војске у овај град. Након тога, СНО обезбеђује да у граду не буде масовних туча, пљачке и других негативних појава. У оним местима средњег Баната, у којима су Срби чинили већину или целокупно становништво, великобечкеречки СНО оснивао је месне српске народне одборе. У истим местима именовао је и српске народне гардисте. Све борбене тековине српског народа у Великом Бечкереку требало је учврстити и осигурати од старих, аустроугарских власти. Због тога је др Славко Жупански 10. новембра отпутовао у Панчево и позвао српску војску да дође у Велики Бечкерек. Дана 17. новембра, 1918. године „Гвоздени пук *Књаз Михаило*”¹⁶ под командом пуковника, популарног „бригадира” Ристића ушао је у град. Тиме су створени услови да се нова власт, коју су великобечкеречки Срби већ освојили, стварно и формално учврсти. То се и десило 18. новембра 1918. године.

Долазак српске војске у Велики Бечкерек 17. новембра 1918. био је могућ из једног основног разлога. Већ на самом почетку тог месеца, јединице Прве српске армије, под командом војводе Петра Бојовића, прешле су Дунав и Саву, и ступиле на војвођанско тло. Учиниле су то на позив пре свега српског народа Војво-

Др Славко Жупански,
вођа српског покрета, потпредседник, председник СНО у Великом Бечкереку и први велики жупан после ослобођења

¹⁵ То су већином банатски Срби који су избегавали да служе у аустроугарској војсци или су дезертирали.

¹⁶ „Гвоздени пук *Књаз Михаило*” био је 2. пешадијски пук Моравске дивизије. Овом дивизијом командовао је генерал Панта Грујић. Она је припадала Првој армији, чији је командант био војвода Петар Бојовић.

дине. Продор ове армије био је муњевит. За 60 дана под борбом, „прелетела” је 800 км од Доброг Поља у Македонији, до Суботице у Војводини. Тим брзим и силовитим походом поред Баната ослобођени су и Бачка и Барања. Јединице Прве српске армије на северу нису ишле даље од линије реке Мориш у Банату, градова Сегедина и Суботице у Бачкој и два града у Барањи – Баје и Печуја. Наведено поступање српске владе и наступање српске војске били су у складу са једном од најзначајнијих одлука Крфске конференције. Оне су саопштене у Крфској декларацији. Део девете одлуке, односно принципа овог документа гласи: „Наш народ не тражи ништа туђе...” Наведена диспозиција српских војних јединица према Угарској регулисана је Београдским примирјем између Србије и Угарске, 13. новембра 1918. године.

Војвода Петар Бојовић наредио је која територија Баната треба да се заузме: од Дунава на југу до Мориша на северу, а на истоку линија Бела Црква–Вршац–Темишвар. Ипак, српске трупе заједно са савезничким, првенствено француским, биле су и источно од те позиције, све до демаркационе линије са румунском војском, Оршава–Мехадија–Карансебеш–Лугош–Арад. Српске јединице, заједно са савезничким француским трупама, у периоду од 8. до 21. новембра 1918, ослободиле су цео Банат. После тога, у њему више није било аустроугарских и немачких трупа. Банат више није био у саставу Хабзбуршке монархије која се распала. У њему су биле само формације српске и савезничке француске војске. Такво стање је потрајало све до краја јула 1919, када је српска војска морала да се повуче из источног Баната, под политичким и војним притиском својих ратних савезника. Морала је да напусти низ значајних

градова, између осталих и Темишвар.

Непосредно по завршетку „Великог рата”, вишевековна ослободилачка борба српског народа у Војводини уродила је плодом. Дана 24. новембра 1918, Конференција месних народних већа у Руми, у име Срба из Срема, одлучује се „за непосредно присаједињење Краљевини Србији”. Наредног дана, 25. новембра исте године, састало се 757 посланика Велике народне скупштине Срба, Буњеваца и осталих Словена, као и неколико појединаца из редова војвођанских Немаца и Мађара.¹⁷ На њој је такође донесена одлука да се и ови војвођански крајеви директно присаједине Краљевини Србији. Учесници ове скупштине из Великог Бечкерека и средњег Баната нарочито су се истицали јасним ставом да се Војводина директно прикључи Краљевини Србији.

Према истраживању др Драга Његована на Великој народној скупштини у Новом Саду, 25. новембра 1918, било је преко сто посланика из средњег Баната: др Паја Грчић, Васа Попов, Душан Ердељан, Александар Јароши, Јан Јановски и Јан Зеленак из Арадца; Тома Бечејац из Бегејског Св. Ђурђа (Житиште); Мита Васић, Милан Јефтић и Болдичар Матановић из Боке; Никола Караш, Светислав Димић и Душан Димић из Ботоша; Светозар Лакатуш, Чеда Цукић, Живко Гладић и Жива Еремић из Елемира; Бранко А. Јовановић, Жива Анђелов, др Емил Гаврила, Живко Ж. Терзин, Жарко Стакић, Сава Радованчев, др Андрија Васић, др Славко Жупански и Божа Јовановић из Великог Бечкерека; Емил Петровић, Ђока Прокин и Душан Чонић из Јарковца; др Ђока Павловић и Иван Алексић из Модоша (Јаша Томић); Макса Мирилов, Бошко Трифуњагић, Младен Станчић, Каритон

¹⁷ 578 Срба, 84 Буњеваца, 62 Словака, 21 Русин, 3 Шокца, 6 Немаца и 1 Мађар.

Мучалов, Иван Лападат, Радоје Стојић и Тима Димитријевић из Кумана; Бранко Радуловић, Иван Јанковић, Светозар Жарков, Стеван Жупански¹⁸, Сава Раћић, Урош Лозанић, Милко Нешић, Цвета Немчев, Богдан Еремић и Миша Бенгин из Меленаца; Ђуро Сокол из Молина¹⁹; Паја Поповић и Марко Миливојчев из Неузине; Драгутин Вијатов и Вук Туцаков из Новог Бечеја; Младен Васић, Богољуб Малешев, Звонимир Толмачев, Васа Главашки, Јоца Влајованов, Срећа Секулић, Иван Попов и Јоца Комшић из Врањева (данас део Новог Бечеја); Милорад Моток, Пера Димитријевић и Живан Макрин из Беодре (данас део Новог Милошева); Жива Будшин, Лаза Станаћев, Миливој В. Јовановић, Теја Радновић, Душан Рацков и Стеван Цуцић, из Карлова (данас део Новог Милошева); Маша Радованчев, Душан Станић, Светозар Војновић и Сава Радивојев из Орловата; Бранко Милошевић из Пардања (Међа); Дина Мирчетић, Паја Немешаћ, Аца Татарски и Игња Топалов из Перлеза; Тома Маринков, Душан Стојановић, Влада Перин и Љубиша Јорговић из Кларије (Радојево); Младен Краснић, Милан Штевин, Жива Станков и Драгољуб Грбић из Српске Црње; Љубомир Рајић, Петар Шавачки, Милорад Мештеровић, Андрија Јосић, Стеван Јосић и Мирослав Стојић из Српског Итебеја; Васа Достанић и Гена Берчек из Тараша; Јован Станковић, Илија Витомиров и Арса Илкић из Томашевца; Стеван Станишић и Милентије Станков из Фаркаждина; Александар Станојловић, Милан Стојков и Милан Стејић из Ченте.

Добровољци средњег Баната у Великом рату

У „Великом рату” у српској војсци било је и добровољаца из средњег и целог Баната. Они су дали вишеструки допринос српском роду. Допринели су рушењу Хабзбуршке монархије и ослобођењу некадашње Србије, и свог завичаја. Коначно, на тај начин допринели су и присаједињењу Баната и Војводине Краљевини Србији.

Многи банатски Срби, мобилисани и немобилисани у аустроугарску војску, бегали су у Србију још пре напада Аустроугарске монархије. Нарочито су то чинили младићи који су имали војну обавезу, али и они који још нису постали војни обвезници. Регент Александар је неке од њих, веселе и расположене, лично видео. Било је то у касарни Дунавске дивизије у Београду. Пребеглице из Баната, као и из Срема, изражавале су жељу да се боре против Аустроугарске. То су чинили и многи Сремци и Банаћани који су још пре рата били у Београду. Међу њима је највише било студената, ђака и шегрта. Већина није била у годинама за војску.

Током целе 1914. доста аустроугарских војника, Срба из Војводине, поготово из Баната и Срема, предају се српској војсци. Потом ступају у добровољце. На то нарочито подстицајно делују победе српске војске над аустроугарском. Ниједан званични орган Краљевине Србије током 1914. добровољце није позвао у борбу, већ су они то чинили самоиницијативно. Тек након зиме 1914/15, током које је умрло 30–35 хиљада војника, Краљевина Србија позвала је све ратно способне Србе, ма где они били, да добровољно ступе у њену војску. Након тога, из већ спонтаних покрета, настају снажни, организовани добровољачки покрети у САД и Русији.

¹⁸ Учитељ, отац др Славка Жупанског.

¹⁹ Село у средњем Банату кога више нема.

Од пролећа до јесени 1915, добровољци су стизали са разних страна. Доста њих је већ 1914. дошло из САД. Током 1915, поред њих, стизали су и добровољци из Русије, а такође и добровољци из редова аустроугарске војске – на поновни непријатељски фронт према Србији. Међу свима њима је било и Срба из средњег Баната.

Добровољци који су преживели бојеве 1914, епидемије и глад у зиму 1914/15, као и они који су 1915. стигли у Србију, бранили су је током јесени исте године.

На самом почетку 1914. године, у Србији је формиран бројан Банатски добровољачки одред. Већ те године, посебно је постао познат у одбрани Београда. Током 1914. и 1915. године, Банаћана и Сремаца било је и у другим добровољачким одредима: Јадарском, Рудничком, Горњачком и Летећем жандармеријском одреду. У свом, али и свим другим добровољачким формацијама, Срби из Баната борили су се заједно са својим сународницима из Босне, Херцеговине и Лике.

Банатски добровољачки одред, као и Сремски, истакли су се и при поновној одбрани Београда, октобра 1915. године. Припадници Летећег жандармеријског одреда, који су чинили претежно Срби из Војводине (међу њима и они из Баната) и из Лике, новембра 1915. у Качаничкој клисури, борили су се „као рисови“.

Добровољци из Баната, као и други добровољци, који су преживели борбе у Србији 1914. и 1915, учествовали су у повлачењу преко Црне Горе и Албаније.

Из организованог добровољачког покрета у Русији²⁰, до октобра 1915, у Србију је бродовима, Дунавом стигло око 4000 бораца. Када је Бугарска средином октобра те године, с леђа ударила на Србију, то више није било могуће. Од јесени 1915. када је формиран Српски добровољачки одред, а нарочито током 1916, добровољачки покрет у Русији се шири и јача.

У добровољачким формацијама у Русији било је много Срба Војвођана, а нарочито Сремаца и Банаћана. Било их је у најелитнијој јединици – Првој српској добровољачкој дивизији²¹, а такође и у Другој српској добровољачкој дивизији, као и у Српском добровољачком корпусу. Када је Прва добровољачка дивизија изашла на фронт Добруџе²², имала је око 20 000 бораца. У тој војној формацији, Срби из Баната, Бачке, Барање и Срема чинили су најбројнију скупину. Било их је 6 255, што је чинило више него трећину укупних припадника Прве добровољачке дивизије. Доста бораца ове војне јединице из средњег Баната, истакло се у борбама, од почетка септембра до почетка октобра 1916. године. Зато је међу њима, како преживелим тако и изгинулим, било доста одликованих.

На основу истраживања Јована Пејина, на фронту у Добруџи 1916. и на румунском фронту: „...Из Меленаца, од 212 добровољаца осморица су одликовани Сребрном медаљом „Милош Обилић“, за храброст пет Георгијевских крстова IV степена и једном румунском Бронзаном медаљом III степена за храброст... Из Кумана било је 156 добровољаца... Одликована су била петорица и то са две

²⁰ У току зиме 1914/1915. године развио се добровољачки покрет међу Србима у Русији, који су били заробљени као аустроугарски војници.

²¹ Формирана 16. априла у Одеси. Командант дивизије био је Стеван Хаџић.

²² На захтев руске Врховне команде српска влада је одобрила употребу Прве српске добровољачке дивизије у саставу Руског корпуса, на фронту у Добруџи (Румунија).

Сребрне медаље „Милош Обилић” за храброст, два Георгијевска крста IV степена и две Георгијевске медаље IV степена. Враћево је дало 156 добровољаца... Одликовано је десет добровољаца са шест Георгијевских крстова IV степена, једном Георгијевском медаљом IV степена и три румунске Сребрне медаље за храброст III степена. Из Тараша је било 37 добровољаца... Одликована су четворица и то једним Георгијевским крстом IV степена, једном Сребрном медаљом „Милош Обилић” за храброст, једним Орденом белог орла са мачевима V степена и једном румунском Сребрном медаљом за храброст III степена. Ново Милошево²³... Из Беодре је било 40 добровољаца... Одликована су три добровољаца, и то: Сребрном медаљом „Милош Обилић” за храброст, једним Георгијевским крстом IV степена и једном Медаљом Св. Станислав III степена²⁴...Карлово је дало 111 добровољаца... Одликована су четворица са четири Сребрне медаље „Милош Обилић” за храброст, једним Георгијевским крстом IV степена и једном румунском Бронзаном медаљом за храброст III степена...”

Фебруара 1916, на Солунском фронту реорганизован је Добровољачки одред војводе Вука. Он је тада имао три батаљона. У њему је било и Војвођана, а међу њима и Банаћана. Поред овог одреда, формиран је још један батаљон од 4 чете. Четврту су чинили Војвођани (међу којима је такође било Банаћана). Сви ти добровољци из Војводине и из Баната, преживели су низ тешкоћа – борбе у Србији 1914/1915, као и повлачење преко Албаније.

Међу добровољцима који су до почетка 1916. године дошли на Солунски фронт било је и Банаћана који су стигли из прекоморских земаља, углавном из САД. Од краја 1916. године на овај фронт

Група добровољаца у САД, у војном кампу у Тунису пре поласка на Солунски фронт; међу њима Дане Балаћ, добровољац насељен у Александрову

²³ Настало спајањем два насеља – Карлова и Беодре.

²⁴ Ово одликовање је било пољско. Када је већи део Пољске ушао у састав царске Русије, оно је постало руско одликовање.

долазе и добровољци из Русије (међу њима и Срби из Баната), они који су преживели борбе на Добруци (септембар–октобар 1916. године), као и они који су после тога ступили у добровољце.

Прикупљање и слање добровољаца из САД, најпре спонтано, а потом организовано, постаје снажније пошто су 1916. године америчке власти то дозволиле. Долазак добровољаца из те земље се веома интензивирао после њеног уласка у рат, у пролеће 1917. Од тада па до краја рата, на Солунски фронт стигло је 4 200 добровољаца из Америке. Међу њима је било и Банаћана, Сремаца, Бачвана и мањи број добровољаца из Барање. Војвођански, међу њима и банатски Срби, исељеници у САД, који су јануара 1918. дошли на Солунски фронт, у пролеће исте године упућени су у Тимочку дивизију. Ипак, од већине свих приспелих добровољаца формирана је нова Добровољачка дивизија, која је била у саставу Друге армије војводе Степе Степановића. Према извештају српског Министарства војног Влади Краљевине Србије, 6. октобра 1918, од 21 000 припадника те формације било је 7 330 добровољаца из Баната, Срема и Бачке.

Из некадашњег Великог Бечкерека и неколико села његове уже околине, у српској војсци, током Првог светског рата, било је око 1 000 добровољаца. Из самог града 200 добровољаца борило се на Добруци. Доста њих је изгинуло у борбама на том фронту. Од преживелих, 80 их је стигло на Солунски фронт.

Из неколико села између Великог Бечкерека и Кикинде, која су некада припадала привилегованом Великокининдском дистрикту, у српској војсци било је 750 добровољаца. Било их је из Меленаца, Тараша, Кумана, Врањева (данас део Новог Бечеја), као и тадашњег „ужег” Новог Бечеја, (данашњег Новог Милошева, тада

два села, Карлова и Беодре). Било је добровољаца из Арадца, Елемира и Ечке. Та села су као и град Велики Бечкерек била у саставу Торонталске жупаније. Из дела те жупаније, који данас спада у Средњобанатски округ, било је још добровољаца, из неколико села, а то су: Српски Итебеј, Српска Црња, Кларија (Радојево) и Бегејски Св. Ђурађ (Житиште). Неколико стотина добровољаца било је из насеља јужно од Великог Бечкерека, углавном дуж Тамиша, која данас такође припадају Средњобанатском округу. То су Модош (Јаша Томић), Јарковац, Неузина, Ботош, Томашевац, Орловат, Перлез, Фаркаџин и Чента. Већина ових места некада су припадала Банатској војној граници или милицији, зато се она и зову милитарска села. Добровољаца из ових места било је како на Добруци тако и на Солунском фронту.

Из средњег Баната, данашњег Средњобанатског округа током „Великог рата” било је око 3 000 добровољаца. Из Баната током целог Првог светског рата било их је око 10 000. Нису сви остали до краја рата у добровољачким редовима, напустили су их и прикључили се такзваном дисидентском покрету. То су учинили нарочито после борби на фронту Добруце. Како се чини најважнији разлог је био сазнање да је цео Банат обећан Румунији.

Број добровољаца из Баната се смањивао и из других разлога. Неки су пали у борбама у Србији, 1914–1915. године. Највише их је изгинуло на Добруци, 1916. Неки су животе положили на Солунском фронту и приликом његовог пробоја, у јесен 1918. године. Многи су остали у леденим беспућима Албаније, а неки почивају на „острву смрти” – Видо или у „плавој гробници” Јонског мора.

Срба из Баната, као и других Срба добровољаца, било је и у армијама Русије, Француске, Италије²⁵, САД, као и у Чешкој легији.

²⁵ Највећа добровољачка формација из Италије био је Пивков батаљон. У њему је било око 1000 бораца. Огроман број официра и војника у овом батаљону чинили су Срби.

Срби из Баната, као и други њихови сународници, сем што су се предавали српској војсци и добровољно борили у Србији, за Србију и српски народ, на разне друге начине подривали су Аустроугарску. Нарочито су то чинили у односу на њену војску. Многи банатски Срби предали су се на Источном и Италијанском фронту. Својеврстан организован отпор пружали су и у самим аустроугарским војним јединицама. Слабили су их и растакали својом непослушношћу. Тако је било у 29. регименти, у којој су они бројчано преовлађивали. Зато је она, док су Срби у њој чинили већину, називана „српска”. Њене артиљеријске јединице биле су стационаране у Великом Бечкерекy.

У Банату је постојала још једна категорија оних који су подривали војничку снагу Аустроугарске. Били су то такозвани „логоши”. Кријући се у свом завичају, избегавали су војне и жандармеријске потере. До 1917. године сурово су прогањани, чак су осуђивани и на смрт. Пред крај рата, само у Великом Бечкерекy било је на стотине „логоша”. Још више их је било у средњем, као и у осталим деловима Баната. Како се рат ближио крају, нарочито 1918. године, број „логоша” је све више растао, а њихове активности и отпор аустроугарским властима били су све смелији.

Било је и оних Срба из Баната, који су током целог рата избегавали мобилизацију у аустроугарску војску, а при самом крају рата, 1918. године, неки војни обвезници су то и отворено одбили.²⁶ То је био велики неуспех аустроугарских власти.

После Првог светског рата неки добровољци из средњег Баната, као и из самог Великог Бечкерекa, за своју проливену крв, добијене ране и изгубљене животе награђени су „добровољачком чашћу”. Било је случајева да су исту награду добијали удовице, деца, а понекад

и родитељи палих добровољаца. За већину њих, у местима у којима су живели до рата „добровољачка част” је скоро искључиво била обрадива земља у атарима тих места. Било је и мало добровољаца и најближе родбине погинулих добровољаца из средњег Баната, који су обрадиву земљу добили ван својих дотадашњих места у којима су живели. Такође, добили су и плацеве за градњу кућа и окућнице у новоформираним атарима својих будућих насеља.

Поред добровољаца из средњег Баната, у овом истом банатском крају, „добровољачку част” – обрадиву земљу и плацеве са окућницама, такође као награду, добили су и добровољци из целе новостворене државе Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, од 1929. године Краљевине Југославије. Највише их је било из Лике, затим из Босне, Херцеговине, са Кордуна, Баније и Црне Горе. Насељено је и нешто добровољаца Хрвата. Дobar део ових награђених добровољаца, борили су се заједно са Србима Банаћанима у Србији 1914. и 1915, на Добруци (1916) и на Италијанском фронту (1917–1918). Многи Срби из поменутих крајева „раме уз раме” са Србима из Баната, борили су се и на Солунском фронту (1916–1918), као и приликом његовог пробоја у јесен 1918. године.

Поред добровољаца из Првог светског рата, исту награду добили су и потомци устаника, Срба у Босни и Херцеговини из друге половине XIX века. Већина добровољаца и потомака устаника из 1875. доселила се са породицама.

Већина добровољаца из наведених крајева, нешто потомака учесника из поменутих устанака, заједно са мањим групама добровољаца Срба из средњег Баната, у њему су за себе и своје породице изградили нова насеља. У изградњи неких села учествовали су и други аграрни интересенти, првенствено бројни коло-

²⁶ Тако се десило 1918. године, када су за мобилизацију позвани обвезници рођени 1900. год.

нисти са општим условима. Ову групу чинили су већином Срби из средњег Баната. Међу таквима било је доста добровољаца са Добруце, који су добровољачки покрет напустили јер нису хтели да се боре после сазнања да је Банат обећан Румунији. И ова категорија аграрних интересената је добила не само плацеве него углавном исте површине обрадиве земље као и добровољци. Поред ове две најбројније групе аграрних интересената у изградњи поменутих насеља учествовали су и такозвани аутоколонисти. Неки од њих су били из средњег Баната, а неки из поменутих крајева Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, односно Краљевине Југославије. Коначно, своје уточиште, дом и земљу у овом крају Баната добили су и такозвани оптанти. То су већином били Срби из Мађарске и Румуније.

Новоформирана села у средњем Банату, као и северном и јужном, била су најмлађа банатска насеља по настанку. Истих таквих насеља било је у још неким крајевима Војводине, конкретно у Бачкој. Сва та места била су и најмлађа насеља уопште у Србији, односно у Југославији.

У средњем Банату, између два светска рата, никао је низ таквих села, као што су: Александрово, Банатско Вишњићево, Банатски Душановац (данас део Банатског Двора), Банатско Крађорђево, Војвода Бојовић (данас део Српске Црње) и Војвода Степа. Једино новоформирано село у средњем Банату, у којем су плацеве и обрадиву земљу добили само добровољци из неколико „стarih” средњобанатских села (Арадца, Елемира, Тараша, Фаркаждина и Ечке) било је Стајићево. У њему су поред добровољаца насељене и друге категорије аграрних интересената из поменутих села.

После Другог светског рата нови талас углавном српског живља населио је старија села средњег Баната. Били су то борци против окупатора у Другом светском рату и њихове породице. Већина је дошла из Босне и Херцеговине, а било је и нешто насељеника из Црне Горе и јужне Србије. У средњем Банату, у данашњем Средњобанатском округу, ови људи населили су села: Српску Црњу, Хетин, Честерег, Житиште, Банатски Тополовац, Клек, Банатски Деспотовац, Сутјеску, Сечањ, Крајишник, Јашу Томића, Међу, Елемир, Перлез и Книћанин. У тим местима нашао се такође понеки старац, добровољац из Првог светског рата.

Међу борцима из Другог светског рата, насељеним у наведеним местима, били су и неки потомци добровољаца из Првог светског рата као и потомци учесника устанка у Босни и Херцеговини 1875. године.

Антон Брзићević Д. Милошевић Јанко Боснић Бранко Новаковић Миливоје Ђурић Милојевић Милан Брзић
 др. Милошевић Милан Милошевић Милан Милошевић Милан Милошевић Милан Милошевић Милан Милошевић Милан Милошевић
 Милан Милошевић Милан Милошевић Милан Милошевић Милан Милошевић Милан Милошевић Милан Милошевић Милан Милошевић

Општинска управа у Александрову 1930. године. Међу њима у горњем реду добровољци: Сава Грбић, први здесна, Милан Матић, четврти слева, у доњем реду трећи слева Данило Боснић, кнез села

Рецензија

„Велики рат”, како су савременици и људи између два светска рата називали Први светски рат (1914–1918), дубински је потресао свет и изменио карактер и биће европске цивилизације и европског човека. Век после његовог почетка, у години када се обележава његова стогодишњица, пригодне изложбе нису само прилика да се наново сагледа његова суштина и значај већ и да се направи, из перспективе протеклог времена, рекапитулација свих цивилизацијских промена које је он донео.

Изложба и публикација Владиславе Игњатов из Народног музеја Зрењанин „Средњи Банат у Великом рату” на прегледан и квалитетан начин дала је пресек светско-историјских збивања која су потресла свет, у којима је читалац укратко информисан о снази и значају великог светског лома – „Великог рата” који је представљао догађај – границу међу епохама.

У епицентру великог европског рата нашла се на самом његовом почетку Краљевина Србија. Рат 1914. год. одговарао је само Немачкој, која је ратом тежила да дође до нове поделе света, и Аустроугарској, која је свој статус велике светске силе покушавала да поврати ратом против Србије на Балкану, тежећи да утврди сопствену доминацију на Балканском полуострву. Убиство надвојводе Франца Фердинанда и надвојвоткиње Софије 28. јуна 1914. год. од стране младог револуционара Гаврила Приципа, био је само повод да Аустроугарска крене у рат против Србије и да онда системом спојених судова, што су представљала савезништва међу великим силама, ускоро дође до великог европског рата. Учешће Краљевине Србије у Првом светском рату у раду Владиславе Игњатов дато је на прегледан начин уз потцртавања кључних историјских догађаја и процеса у којима је Србија изнела велику моралну и историјску победу у њему уз губљење свог биолошког ткива и стварањем нове југословенске државе и своје државне традиције и имена.

На микроплану историје у Банату, односно у средњем Банату, рат 1914. год. као и у целој Европи дошао је изненада, са илузијом оновременог човека да може трајати кратко и да ће свет и живот после њега остати онакав какав је био пре његовог почетка. Становници Баната – Срби, Немци, Мађари, Румуни, Словаци мобилисани су у аустроугарску војску да у име цара ратују најчешће на Источном, руском, фронту. Истовремено, становништво Баната било је изложено економском исцрпљивању, јер је Монархија, иначе неспремна за дуго и исцрпљујући рат, залудно напрегла све своје ресурсе да тај рат и издржи. Банатски Срби, као и сви Срби у Хабзбуршкој монархији, били су у том тренутку историје изузети из сваког друштвеног и правног поретка и колективно означени као непријатељи Монархије. Хапшења и интернације великобечкеречких Срба интелектуалаца били су само пример начина на који је аустроугарска држава део својих поданика проглашавала за непријатеље и одстрањивала их затварањем и изолацијом. Владислава Игњатов овај став описује исцрпно, као и улогу Срба Банаћана на крају рата да се определе за уједињење са Краљевином Србијом. Аустроугарска 1914. год., својим односом према Србима и у Банату и широм државе, није им остављала другу историјску могућност него да на рат Краљевине Србије гледају као на свој сопствени.

Рефлексија тог става видљива је у раду Владиславе Игњатов – српски добровољци из Баната били су слика историјског тренутка и националне потребе српског народа у Банату да уђу у један државни оквир са Краљевином Србијом. Они су били историјски израз српског народа у Банату и највидљивији симбол једне историјске решености. Њихова масовност, нарочито присутна у Русији, у редовима Прве српске добровољачке дивизије и Српског добровољачког корпуса (Добровољачког корпуса Срба, Хрвата и Словенаца), била је слика једног присутног заноса међу банатским Србима у руским заробљеничким логорима. Идеје бољшевичке револуције са привлачним идејама о надеоби земљишта и праведном миру, као и сазнање да је Букурешким уговором из 1916. год. Банат припао Румунији, смањили су број Срба Банаћана у тзв. „дисидентском покрету” у пролеће 1917. год. у редовима српских добровољаца у Русији, али се њихов знатан и довољан број појавио на Солунском фронту (са онима који су дошли из САД) да посведоче о томе да су банатски Срби дали свој знатан допринос ствари националног ослобођења и уједињења.

Указивањем на крају рада на долазак знатног броја српских ратних ветерана – добровољаца на простор Баната у нова банатска насеља настала после Првог светског рата (из Лике, Босне, Херцеговине, Црне Горе итд.), Владислава Игњатов указала је на непосредну последицу „Великог рата” за Банат, а то је била аграрна реформа и колонизација, као и повлачење нове границе у Банату између Краљевине СХС и Краљевине Румуније, као и на нове историјске процесе који су мењали историјску и етничку слику Баната у првој половини 20. столећа.

У Новом Саду,
29. септембар 2014. год.

Др Милан Мицић

Драгутин Матић, познат као „око соколово”, српски војни извиђач

Краљ Петар I Карађорђевић Ослободилац
Урош Предић, вл. Народни музеј Зрењанин

Краљ Александар I Карађорђевић
Урош Предић, вл. Народни музеј Зрењанин

Војвода Радомир Путник (1847–1917), пореклом из Баната; начелник штаба Врховне команде Војске Краљевине Србије 1912–1915; један од највећих војсковођа у „Великом рату” и српској историји

Војвода Степа Степановић (1856–1929), на почетку рата заступник начелника штаба Врховне команде; командант Друге српске армије, главни стратег у бици на Церу и један од највећих војсковођа у „Великом рату” и српској историји

Војвода Живојин Мишић (1855–1921), од 1914. заменик начелника штаба Врховне команде; командант Прве армије у Колубарској бици и главни стратег српске победе; од јуна 1918. начелник штаба Врховне команде Војске Краљевине Србије; један од највећих војсковођа у „Великом рату” и српској историји

Војвода Петар Бојовић (1876–1921), од краја 1915. до јуна 1918. начелник штаба Врховне команде Војске Краљевине Србије; на почетку и крају рата командант Прве армије; један од највећих војсковођа у „Великом рату” и српској историји

Гаврило Принцип, припадник „Младе Босне”; на Видовдан 1914. извршио атентат на аустроугарског престолонаследника Франца Фердинанда

Повешане жене у аустроугарској „авенији вешала”, 1914. год.

Аустроугарски војници вешају грађане

Надежда Петровић, позната академска сликарка, добровољна болничарка у Првом балканском и Првом светском рату; умрла у болници у Ваљеву од „пегавог тифуса”, 3. априла 1915. год.

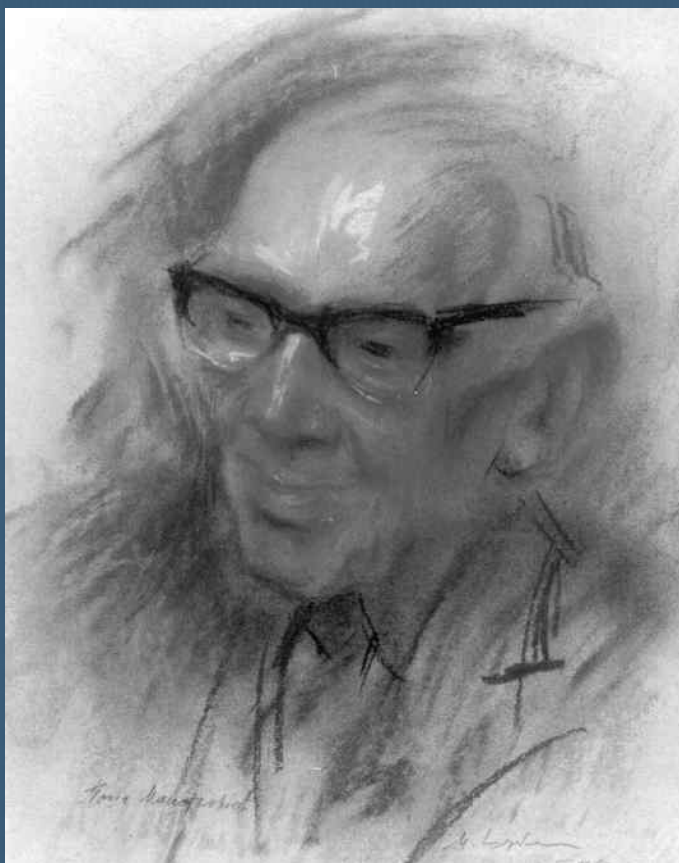

Патрола српске војске приликом повлачења преко Албаније
Васа Ешкићевић, вл. Народни музеј Зрењанин

Краљ Петар у повлачењу преко Албаније
Васа Ешкићевић, вл. Народни музеј Зрењанин

Тодор Манојловић, интелектуалац и књижевник;
на Крфу уређивао Крфски забавник;
Миленко Шербан,
вл. Народни музеј Зрењанин

Чланови Владе Краљевине Србије и представници Југословенског одбора, учесници знамените Крфске конференције 1917. год.

Генерал Франше Депере, командант савезничких трупа на Солунском фронту врши смотру пре пробоја тог бојишта

„Ко су ти јунаци који могу да се подиче да су заслужили једно од највећих војних одликовања у свету? ... то су Срби, тврди на муци, трезвени, скромни, несаломљиви; то су људи слободни, горди на своју расу ... То су сјајне трупе, створене од издржљивости и полета, због којих сам горд, што сам их водио, раме уз раме са војницима Француске, у победоносну слободу њихове отаџбине.“

(Франше Депере)

Пробој Солунског фронта

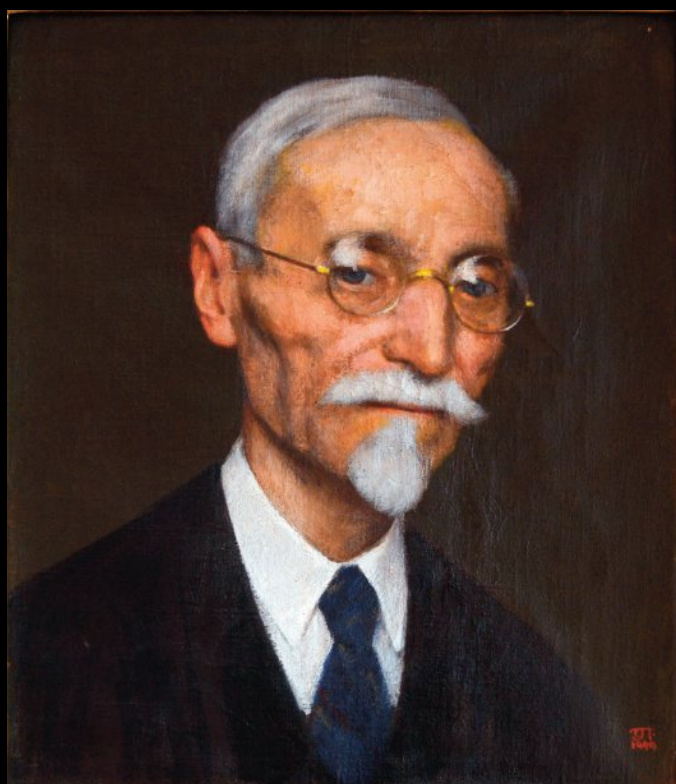

Др Емил Гаврила из Великог Бечкерака, велики национални борац, припадник Народне одбране, посланик банатских Срба у Парламенту Угарске, борац за црквену и школску аутономију Срба у Босни и Хецеговини; ухапшен после Сарајевског атентата, интерниран у Кишкунхалаш у Угарској (1914–1918), са супругом Олгом из чувене породице Поповић Пеци

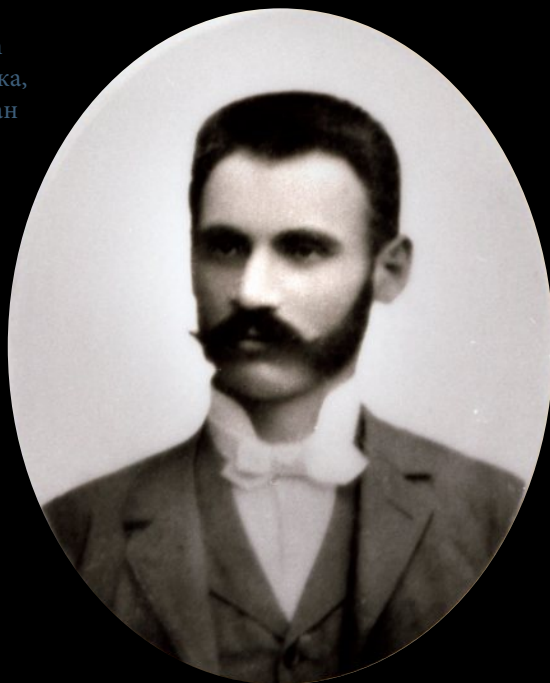
Брачни пар Обремски, Станислав и Албина, ухапшени и интернирани 1914, прво у Сегедин, а потом у Чорну

Др Миша Матић из Великог Бечкерека, после хапшења 1914. најпре 8 месеци био у затвору, а потом послат на фронт према Русији, у Галицију;
Коста Елиот, вл. Народни музеј Зрењанин

Урош Предић, велики српски сликар, ухапшен од аустро-угарских окупационих власти под сумњом да припада Народној одбрани;
Аутопортрет, вл. Народни музеј Зрењанин

Др Паја Мандровић
из Великог Бечкерека,
осуђен и интерниран

Ђорђе Рашић Раша, добровољац у српској
војсци у балканским ратовима; интерни-
ран у Кишкунхалаш у Угарској

Живојин Терзин из Великог Бечкерека, интер-
ниран у Капошвару до 1918. год.

Др Имре Варади, истакнути адвокат мађарске народности из Великог Бечкерека, који је пред судом бранио низ ухапшених Срба; између два светска рата сенатор Краљевине Југославије

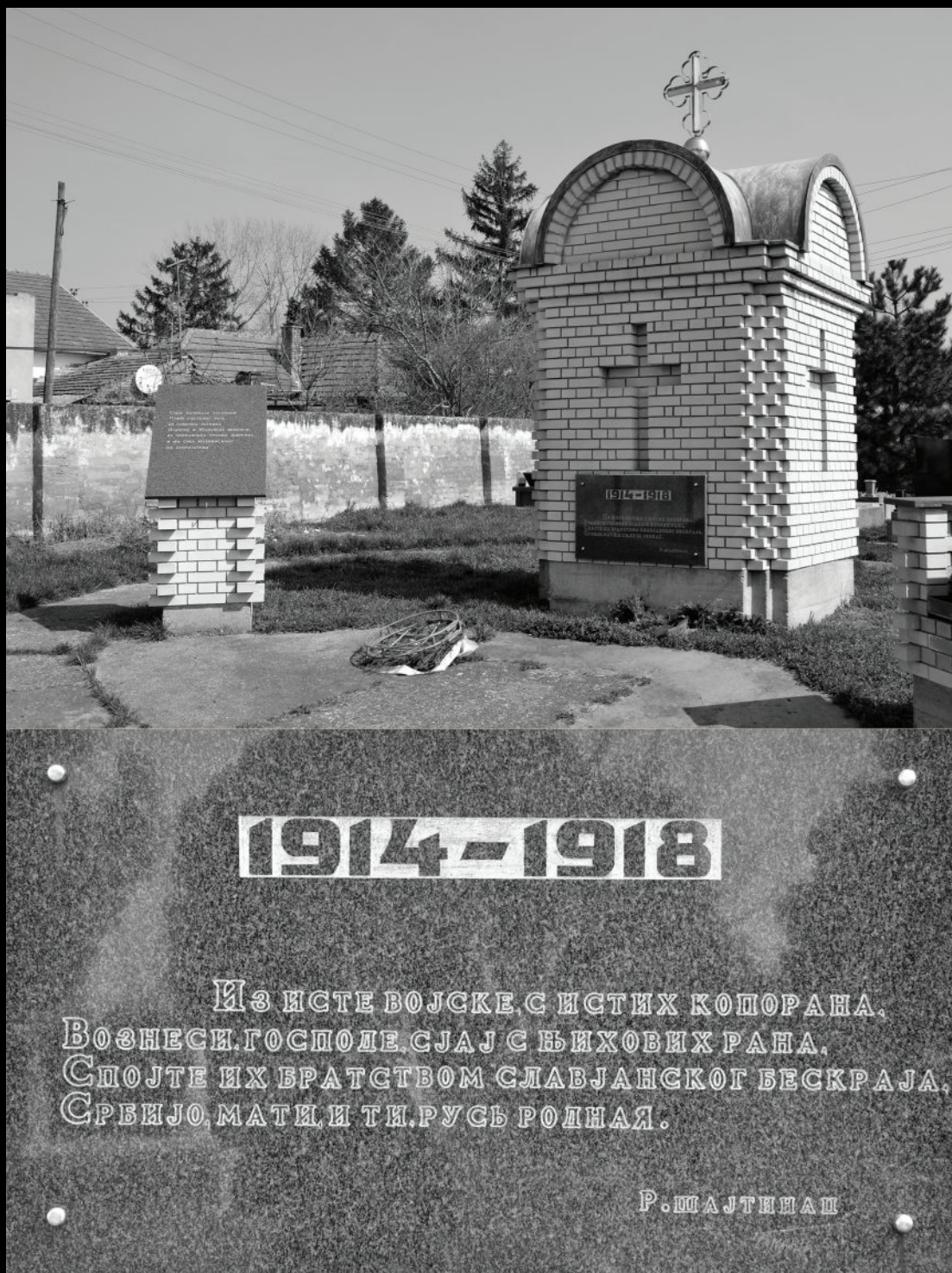
Иван Богојевић из Великог Бечкерека, члан Српске народне одбране, у ланцима спроведен у логор у Сегедин, а потом у Чорну (Угарска)

Одвођење српског цивилног становништва у интернацију у Арад

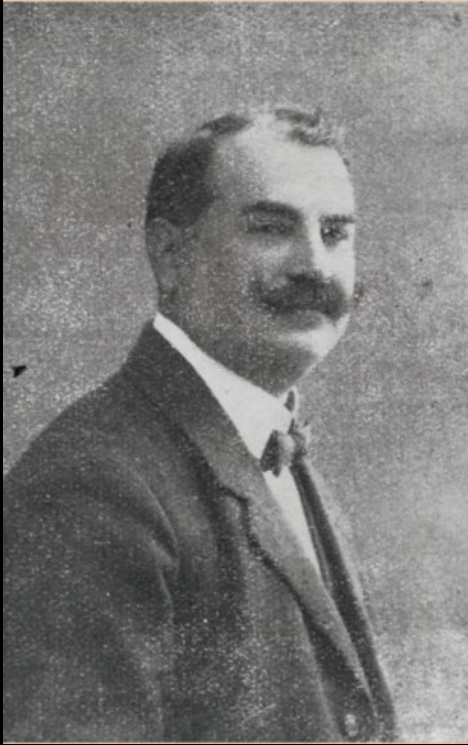
Логор за интерниране Србе у Араду

Споменик руским и српским војницима, ратним заробљеницима на православном гробљу у Граднулици

Живко Ж. Терзин, један од потпредседника СНО у Великом Бечкереку

Др Емил Гаврила, почасни председник СНО у Великом Бечкереку, један од првих великих жупана Торонталско-тамишке жупаније; између два светска рата сенатор Краљевине Југославије

Др Андрија Васић, први председник, а потом потпредседник СНО у Великом Бечкереку

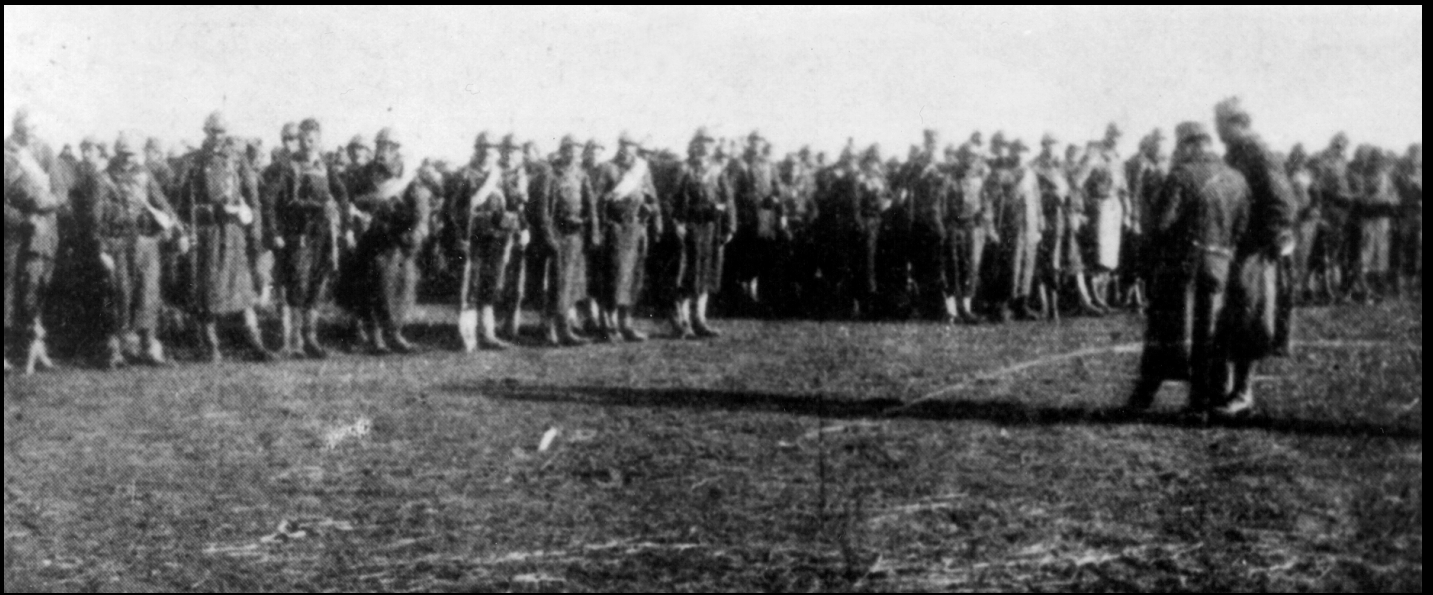

Петар Субић, учитељ, заповедник дела Српске народне гарде у Великом Бечкерекy

Ђорђе Бранкован, члан СНО у Великом Бечкерекy и један од оснивача Српске народне гарде у овом граду

Миша Вејновић, пензионисани потпуковник војске Аустроугарске монархије, прогањан и затваран за време Првог светског рата; оснивач и командант Српске народне гарде у Великом Бечкерекy, 1918. год.

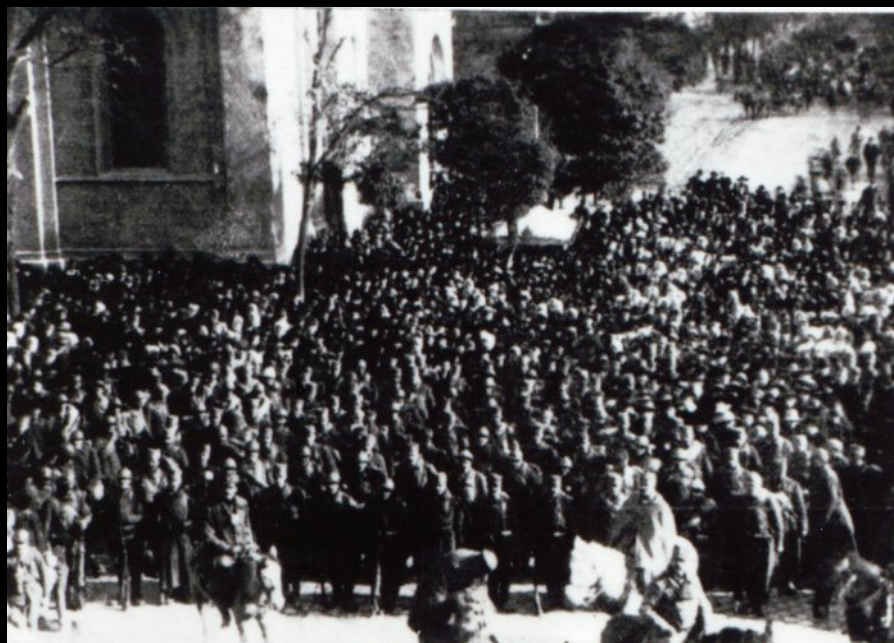
Српски војници из састава „Гвозденог пука *Књаз Михаило*” пре уласка у Велики Бечкерек 17.11.1918. год.

Др Славко Жупански, тадашњи председник СНО у Великом Бечкереку и пуковник српске војске
Мика Ковачевић улазе у Велики Бечкерек 17.11.1918. год.

Пуковник, популарни „бригадир” Драгутин Ј. Ристић, командант бригаде у чијем саставу је био „Гвоздени пук *Књаз Михаило*”, чији су војници ушли у Велики Бечкерек 17.11.1918. год.

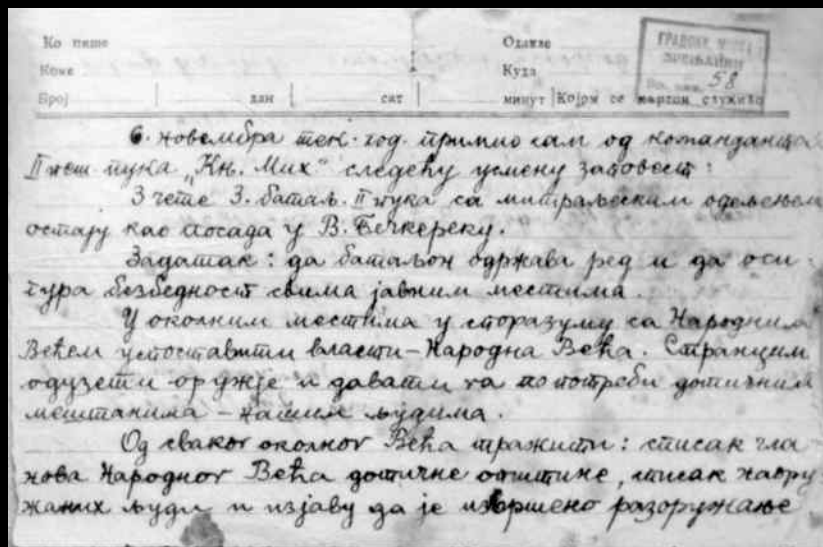
Српска војска и народ, испред жупанијске зграде у Великом Бечкереку, слушају говор бригадира Ристића

Флора Сендс, Шкоткиња, држављанка Велике Британије, најпознатија жена странкиња, добровољац српске војске; као војник и официр „Гвозденог пука *Књаз Михаило*” боравила у Великом Бечкерек у новембарским данима 1918; поред осталих српских одликовања добила и Златну Карађорђеву звезду и Орден Св. Саве, који јој је лично уручио престолонаследник Александар

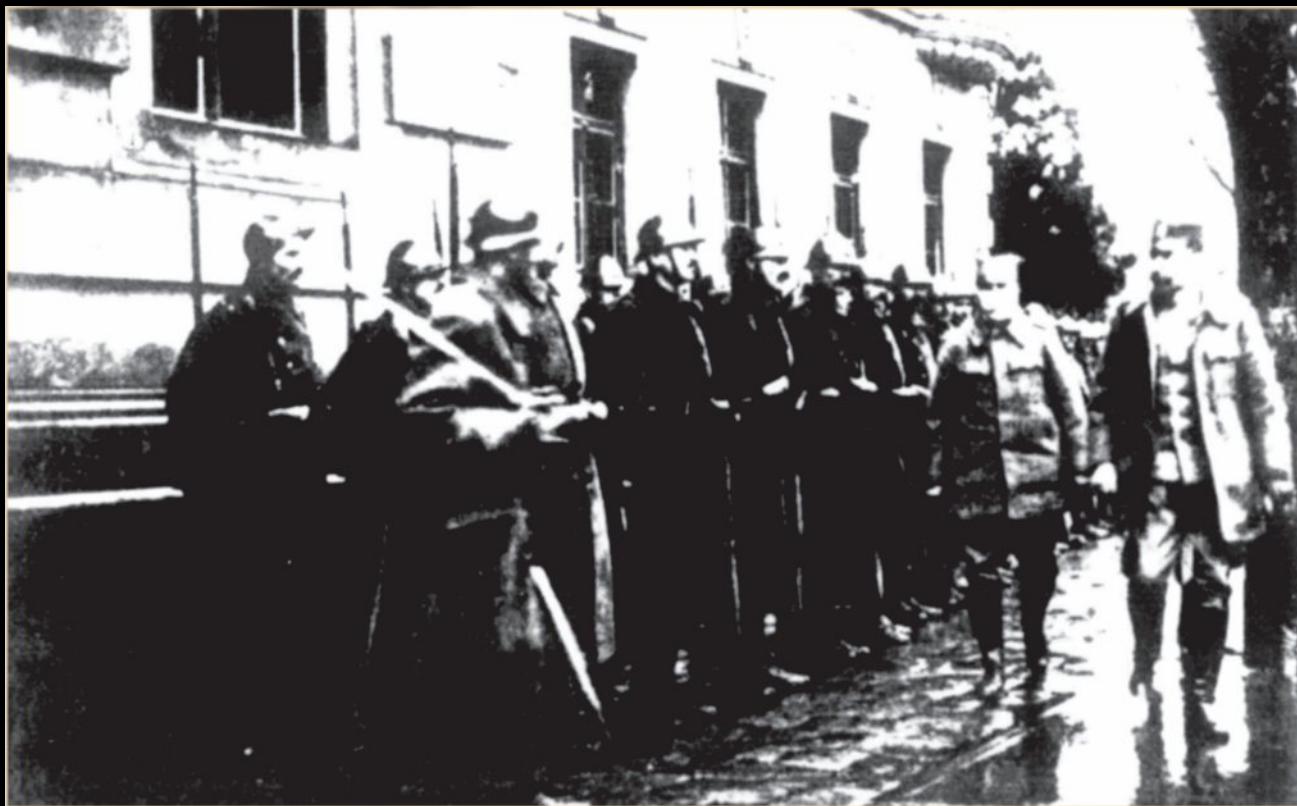
Милунка Савић, хероина „Великог рата”, најистакнутија жена добровољац у српској војсци у балканским ратовима и Првом светском рату, најодликованија жена у свим ратовима у историји; одликована Златном Карађорђевоом звездом, Медаљом за храброст „Милош Обилић” и још неколико највиших француских одликовања; у Првом светском рату била у саставу „Гвозденог пука *Књаз Михаило*”

Белешка мајора Јована П. Цвејића, официра Гвозденог пука „Књаз
 Михаило” у данима ослобођења Великог Бечкереча;
 оригинал, вл. Народни музеј Зрењанин

Војвода Петар Бојовић, командант Прве армије и генерал Панта Грујић, командант Моравске дивизије, у војној
 инспекцији у Великом Бечкереку, неколико дана после уласка војске у град

Група добровољаца у српској војсци у Карансебешу у Румунији, почетком 1919; међу њима добровољац из Неузине; шести слева (лежи) каплар Кузман Поповић који је био одликован на Добруци; учесник је и на Солунском фронту

Учесници Велике народне скупштине Срба, Буњеваца и осталих Словена у Новом Саду, 25.11.1918. год.

Игњат Кирхнер, потпоручник у аустроугарској војсци; командант Сремског добровољачког одреда у одбрани Београда 1915. године; између два светска рата генерал Војске Краљевине Југославије; у окупираној Србији одбија позив Немаца за сарадњу; погинуо седећи испред своје омиљене кафане приликом савезничког бомбардовања Београда на Ускрс, 1944. год.

Милан Предић, синовац Уроша Предића, српски драматург, позоришни и ликовни критичар и преводац; један од бранилаца Београда 1914. и 1915; после Првог светског рата у више наврата био управник Народног позоришта у Београду

Драгомир Симић, добровољац у славној јединици Војске Краљевине Србије, популарно званој *1 300 каплара*, која је у борбе ушла новембра 1914. год. у Колубарској бици; био је дугогодишњи, и по оци многих, најбољи директор Гимназије у Великом Бечкереку и Петровграду између два светска рата

Милош Стефановић из Великог Бечкерека, старшина Сокола у граду; од 1914. године био добровољац и официр у српској војсци

Иса Радованчев, добровољац из Великог Бечкереча;
носилац Албанске споменице

Паја Радишић из Елемира, током 1915. добровољац у од-
реду Војина Поповића – војводе Вука

Пуковник Стеван Ј. Хаџић,
командант Прве добровољачке дивизије; учесник српско-
бугарског рата, Другог балканског рата и Првог светског
рата; носилац Карађорђевог ордена, Ордена белог орла и
Ордена Светог Саве; генерал српске војске и армијски ге-
нерал југословенске војске; у Краљевини Југославији био
је четири пута министар војске и морнарице

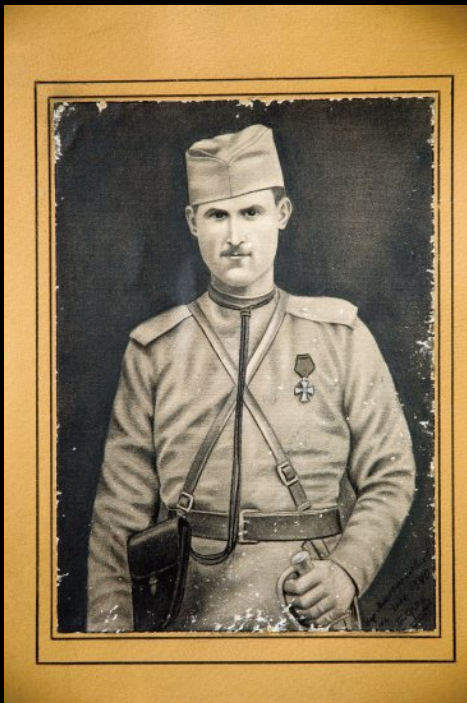
Руски цар Николај II врши смотру српских добровољаца у Одеси, 1916. год.

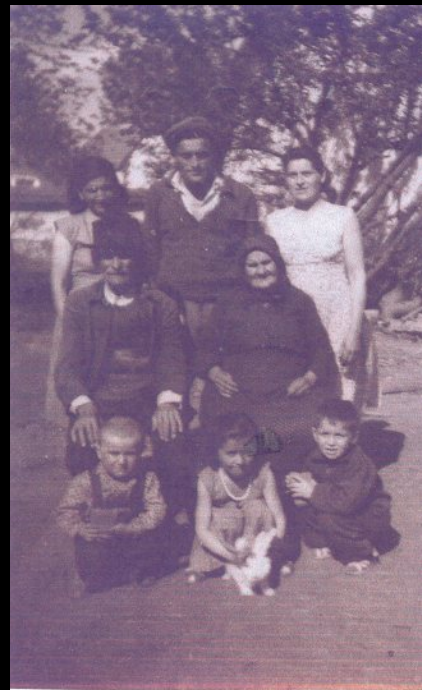
Чеда Грубић из Ченте, добровољац у Првој српској добровољачкој дивизији на Добруци; одликован румунском Медаљом „Војничке врлине” II степена и носилац Партизанске споменице 1941. год.

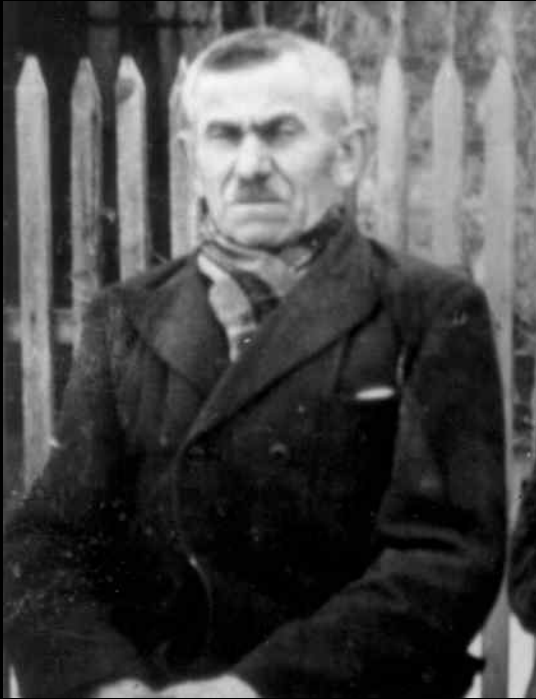
Љубомир Бештански из Великог Бечкерека, добровољац на Добруци; одликован за храброст руским Георгијевским крстом и Георгијевском медаљом

Андрија Михајловић из Великог Бечкерека, поднаредник у Првој српској добровољачкој дивизији на Добруци; одликован румунском Медаљом „Јунаштво и оданост” са мачевима II степена

Евгеније Гена Берчег, добровољац на Добруци; од 37 добровољаца из Тараша био је међу четворицом оних који су одликовани руским Георгијевским крстом; на фотографији са породицом, седи први здесна

Макса Мирилов из Кумана, добровољац на Добруци; учесник Велике народне скупштине у Новом Саду; насељен у Александрову, први убијени припадник НОП-а у том селу, августа 1941. год.

Милан Кељачки, из Меленаца; поднаредник у Првој српској добровољачкој дивизији на Добруци; одликован румунском Медаљом „Војничке врлине” I степена

Васа Поморишац, академски сликар, добровољац из Модоша; поднаредник у Првој српској добровољачкој дивизији на Добруци; одликован румунском Медаљом „Јунаштво и оданост” III степена

Душан Недељков из Орловата, добровољац; погинуо на Добруци на свој рођендан

Чланови Савеза сједињених Срба „Слога” у Денверу (САД), 1913. године. Међу њима под бр. 62 Јово Опачић, добровољац после рата насељен у Александрову

Милан Јевтић, новинар; пре и за време рата у САД писаном речју популарисао борбу српског народа, а радио и на прикупљању финансијске помоћи, као и окупљању нових добровољаца; после Првог светског рата живео у Великом Бечкерку и Петровграду

Друштво „Српско јединство” у Чикагу, бавило се окупљањем добровољаца за Солунски фронт

Радован Коледин из Врањева (Новог Бечеја), пре Првог светског рата живео у Детроиту (САД); добровољац на Солунском фронту

Жива Миланов из Великог Бечкерка, добровољац на Добруџи и Солунском фронту

Војин Аћин из Великог Бечкереча, добровољац на Добруци и Солунском фронту; носилац Сребрне медаље за храброст „Милош Обилић”; после Првог светског рата присуствовао венчању краља Александра и краљице Марије

Драгојло Ановић из Томашевца, добровољац који је из САД стигао на Солунски фронт

Добровољци из САД на Солунском фронту; стоје слева надесно: Саво Радовић, Дане Кокотовић, Миле Париповић, Љубан Кокотовић, Миле Почуча и Марко Репач; седе здесна налево: Васо Глумичић, Буда Репач, непознати официр и Дане Варићак; сви наведени после рата насељени су у Банатском Карађорђеву

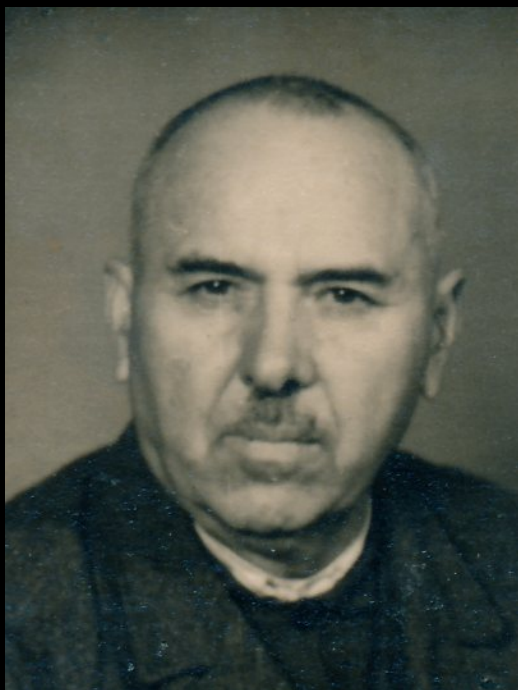

Никола Лалић, добровољац из Новог Бечеја,
носилац Карађорђевог ордена

Жива Пурков, добровољац из Арадца

Ђока Безуљ, добровољац из Перлеза

Сава Стојков, добровољац из Српског Итебеја

Обрад Хорњак из Елемира, добровољац у Првој српској добровољачкој дивизији на Добруци, потом у Чешкој легији; носилац Медаље за храброст „Милош Обилић” и Медаља Чешке легије

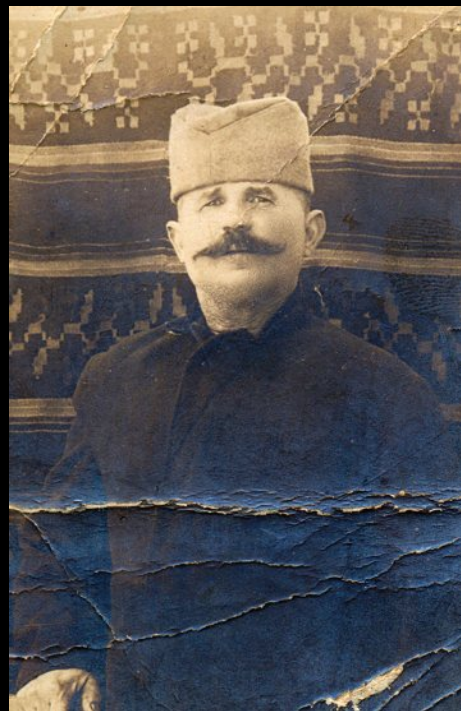

Урош Фошан, добровољац из Модоша

Бранко Ановић, добровољац из Томашевца

Драгољуб Станков, добровољац из Фаркаждина

Владимир Терзин, добровољац из Великог Бечкерека, официр Војске Краљевине Југославије

Милорад Владив, добровољац из Великог Бечкерека

Јефимије Левајић, добровољац из Великог Бечкерека, носилац Карађорђевог звезда

Др Корнел Радуловић из Уздина, заробљен на Италијанском фронту; из Италије стигао на Солунски фронт као добровољац; после Првог светског рата настанио се у Великом Бечкерку

Једна група оснивача Банатског Карађорђева, највећег добровољачког насеља у Краљевини Југославији; добровољци: Дане Михаић, Јово Ђукић, Душан Иванчевић, Буда Варићак, Јоцо Бараћ и Стево Радаковић

Општинска управа у Војводи Степи уочи Другог светског рата

Данило Ђ. Боснић, добровољац насељен у Александрову; носилац Карађорђевог звезде, Медаље за храброст „Милош Обилић” и француског „Ратног крста”

Бождар Вукмировић, добровољац на Добруци, насељен у Александрову; носилац Карађорђевог звезде, Медаље за храброст „Милош Обилић” и Ордена Св. Саве

Миле Дивјак, добровољац насељен у Александрову, носилац Карађорђевог звезде

Станко Вигњевић, добровољац насељен у Банатском Вишњићеву, ордонанс легендарног војводе Вука, носилац Карађорђевог звезде

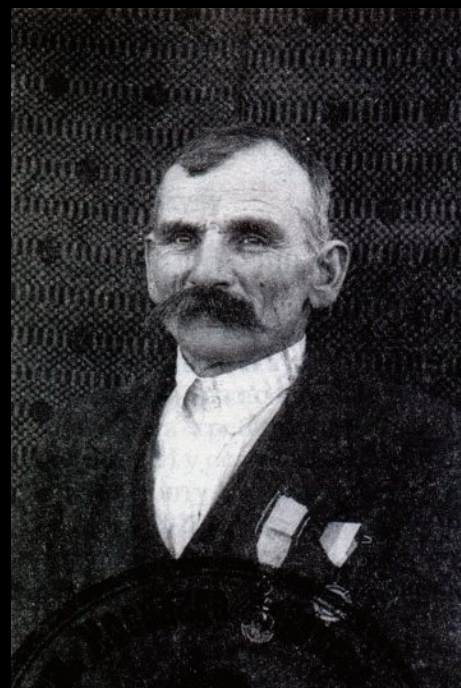
Јово Срдић, добровољац насељен у Банатском Вишњићеву, носилац Медаље за храброст „Милош Обилић”

Коста Делић, добровољац насељен у Банатском Душановцу, носилац Албанске споменице и других одликовања

Вучен Бајић, добровољац са Добруце; носилац више ратних одликовања, један од оснивача Банатског Душановца и дугогодишњи председник те општине

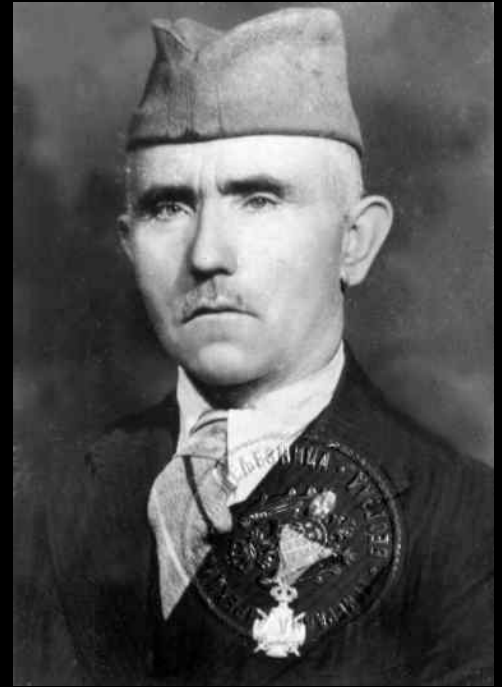
Лука Шћепановић, добровољац насељен у Банатском Душановцу, носилац Албанске споменице и других одликовања

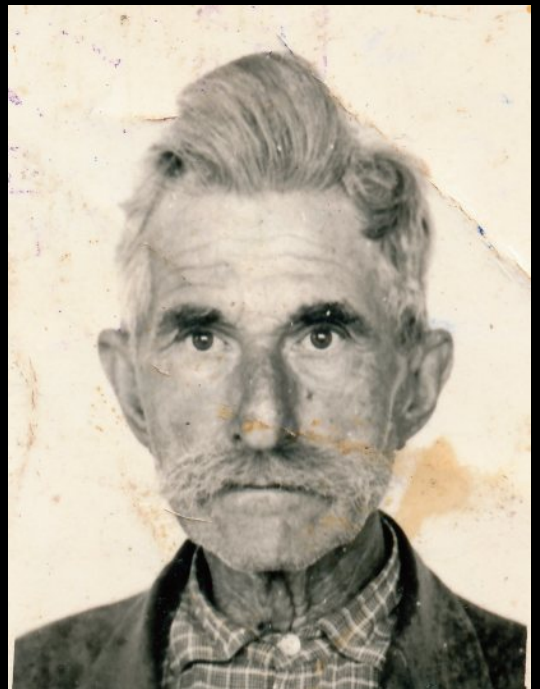
Ђуро Рајачић, добровољац у Првом светском рату и носилац Карађорђевог звезда; насељен у Банатском Карађорђеву, учесник НОБ-а

Данило Аралица Дане, добровољац насељен у Банатском Карађорђеву, носилац Карађорђевог звезда

Данило Калањ, добровољац насељен у Банатском Карађорђеву, носилац Карађорђевог звезда, Медаље за храброст „Милош Обилић” и Споменице ослобођења и уједињења

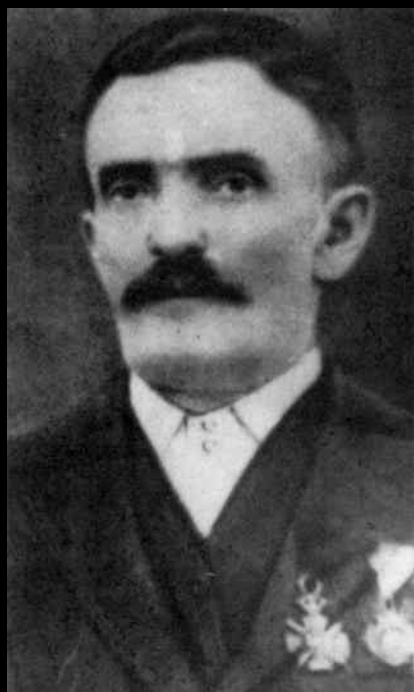
Лазар Рашета, добровољац насељен у Банатском Карађорђеву, носилац Карађорђевог звезда

Васо Глумичић, добровољац насељен у Банатском
Карађорђеву, носилац Карађорђеве звезде

Јоко И. Живановић, добровољац насељен у
Војводи Степи, носилац Медаље за храброст
„Милош Обилић”, Албанске споменице и
Споменице ослобођења и уједињења

Ћетко Обрадовић, добровољац насељен у
Војводи Степи, носилац Албанске споменице

Zoran Pavlovic, **Pera Muzajic**, **Zura Momicic**, **Danilo T. Bosic**, **Bozidar Vukobratovic**, **Mile Dvornic**, **Ivan M. Letic (Ivan Amerikana)**, **Pavlo Pavlovic**, **Petar Uscak**, **Radivo Mile Pomahac**

Zura Trnina, **Petar Majstorovic**, **Zvezdan Pavlo**, **Ivan Majstorovic**, **Nijaz Pomahac**, **Zura Vukobratovic**, **Ivan Trnina**, **Vasilije Hrcakovic**

Rado Kantar, **Nijaz Batic**, **Mile Batic**, **Miroslav Vukobratovic**, **Spaso Trnina**, **Miroslav Kantar**, **Rado Miroslavic**, **Mile Rasic**

Mile Jovanovic, **Stanko Ristic**, **Jozo Stabic**, **Nikola Vukas**, **Maro Matanic**, **Vasko Marjanovic**, **Ivan Trbojic**, **Jankovic Bogdanovic**, **Savo Bogdanovic**, **Mile Cacic**

Pero Muzic, **Stanko Novakovic**, **Zura Bojovic**, **Nikola Jovanovic**, **Nijaz Jelic**, **Mile Jovic**, **Jovan Jovic**, **Vukobratovic**, **Nikola Vucuric**, **Maro Kravic**

Sava Vucic, **Mile Mizaric**, **Kostja Dabic**, **Luka Shtekovic**, **Jovan Kovic**, **Petar Kovic**, **Jovan Kovic**, **Vukobratovic**, **Mile Mizaric**, **Mile Vucuric**

Zura Ristic, **Danilo Katic**, **Danilo Arapovic**, **Ljubo Ristic**, **Vaso Trnina**, **Miroslav Stajic**, **Ivan Nijazovic**, **Zura Novakovic**, **Nijaz Matan**, **Sava Hadzic**

Nijaz Njavovic, **Petar Privic**

Nijaz Njavovic, **Luka Krivic**, **Dan Susic**, **Miroslav Matan**, **Nijaz Matan**

Лазо Веселић, доброволна војска у Београдској Корпорацији; Илија Чича, доброволна војска у Београдској Корпорацији; Павле Новаковић, доброволна војска у Београдској Корпорацији; Никола Рамајећ, доброволна војска у Београдској Корпорацији; Растко Поповић, доброволна војска у Београдској Корпорацији; Стојан Косовић, доброволна војска у Београдској Корпорацији; Радо Мешаћ, доброволна војска у Сав. Војсци у Српској војсци у Београдској Корпорацији; Витољко Милић, доброволна војска у Сав. Војсци у Српској војсци у Београдској Корпорацији; Вељко Дергач, доброволна војска "вој" војска у војсци Војводе Јанковић; Васа Јовановић, доброволна војска у Војводи Јанковић.

Бориско Илић, доброволна војска у Војводи Јанковић; Марко Радовић, доброволна војска у Војводи Јанковић; Јоко Н. Жидановић, доброволна војска у Војводи Јанковић; Лазар Крућ, доброволна војска у Војводи Јанковић; Јован Митић, доброволна војска у Војводи Јанковић; Дале Хајдуковић, доброволна војска у Војводи Јанковић; Витољко Јањић, доброволна војска у Војводи Јанковић; Јово Јовановић, доброволна војска у Војводи Јанковић; Ђево Обрадовић, доброволна војска у Војводи Јанковић; Јово С. Пребишић, Јово Ш. Пребишић, доброволна војска у Војводи Јанковић.

Илија Мрајић, доброволна војска у Војводи Јанковић; Милош Босић, доброволна војска у Војводи Јанковић; Владимир Чокић, доброволна војска у Војводи Јанковић; Боско Стојановић, доброволна војска у Војводи Јанковић; Спасоје Илић, доброволна војска у Војводи Јанковић; Обрад Поповић, доброволна војска у Војводи Јанковић; Делегација доброволца на Промоцији Учеништва у Београду, 1921. године, пред савезом ВАСО МАКЕ у Београдској Корпорацији; Олимпијски спортисти у Војводи Јанковић који су дошли из Београда.

Иван Радовић, доброволна војска у Војводи Јанковић; Василије Дедаћ, доброволна војска у Војводи Јанковић; Филип Јонковић, доброволна војска у Војводи Јанковић; Никола Тушковић, доброволна војска у Војводи Јанковић; Јово Новак, доброволна војска у Војводи Јанковић; Доброволна војска у Војводи Јанковић, из којих се налази добровољна војска у Београдској Корпорацији; Трифун Шаровић, доброволна војска у Војводи Јанковић; Обрад Тепавчић, доброволна војска у Војводи Јанковић; Марко Јовић, доброволна војска у Војводи Јанковић.

Отисак печата Месне организације Савеза добровољаца у Александрову

Споменик у Ботошу

Споменик у Орловату

Споменик у Фарваждину

Споменик у Ченту

Споменик у Неузници

Споменик у Зрењанину

Споменик у Новом Милошеву

Споменик у Томашевцу

Застава добровољаца у Банатском Карађорђеву која је развијена и освећена 24.11.1935. год.

Каталог и изложба су реализовани захваљујући средствима

Министарства културе и информисања Републике Србије и Покрајинског секретаријата за културу и јавно информисање.

Реализацију изложбе су помогли:

Војни музеј, Музеј историје Југославије, Удружење ратних добровољаца 1912–1918. њихових потомака и поштовалаца – Београд и Зрењанин, Народна библиотека Србије, Југословенска кинотека, Народно позориште у Београду, Музеј Војводине, Историјски архив Зрењанин.

Срдачно се захваљујемо свима који су помогли у прикупљању материјала за изложбу:

Вуку Обрадовићу, Радовану Цукићу, Дарјушу Самију, Петру Јакшићу, Душану и Марици Шијан, Весни Ђук, Бору Новаковићу, Душану Јуванину, Милану Бјелогрићу, Новици Хорњаку, Милану и Милени Вуковић, Ангелини Маљковић, Јелки Чокулов Филушев, Милану Филушев, Владимиру Хркаловићу, Невени Поповић, Стевану Грбићу, Божи Опачићу, породици Гене Берчега, породици Дана Балаћа, породицама Томић и Михајловић, Радославу Остојину, Радивоју Јоветићу, Стевану Станкову, Бошку Којчићу, Драгану Раушком, Миодрагу Ђурићу, Марку Мајсторовићу, Петру Мајсторовићу, Душану Ановићу, Предрагу и Ненаду Унгуру, Симу Ђоровићу, Душану Лазину, Нади Остојин.

***Захваљујем се свим колегама из Народног музеја Зрењанин
на помоћи и подршци при реализацији овог пројекта***

CIP – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

94 (497.113 Banat) "1914/1918"(083 . 824)

ИГЊАТОВ, ВЛАДИСЛАВА

Средњи Банат у Великом рату : сто година од избијања
Првог светског рата / [аутор изложбе и каталога Владислава
Игњатов] . – Зрењанин : Народни музеј , 2014 (Зрењанин :
Градска народна библиотека "Жарко Зрењанин") . – 79 стр . :
илустр. ; 25 см

Податак о аутору преузет из колофона . – Тираж 500 . –
Резиме ; Summary .

ISBN 978 -86- 85961-53-3

а) Први светски рат 1914 –1918 - Средњи Банат - Изложбени
каталози

COBISS . SR-ID 291095815